

Decizie de indexare a faptei de plagiat la poziția 00463 / 31.05.2021 și pentru admitere la publicare în volum tipărit

care se bazează pe:

- A. Nota de constatare și confirmare a indicilor de plagiat prin fișa suspiciunii inclusă în decizie.**

Fișa suspiciunii de plagiat / Sheet of plagiarism's suspicion		
	Opera suspicionată (OS) Suspicious work	Opera autentică (OA) Authentic work
OS	DAVID, Nicoleta. Tara Zărandului. Studiu de geografie regională. Referenți șt: Prof.univ.dr.Pompei Cocean, Conf.univ.dr.Wilfried Schreiber. Cluj-Napoca: Presa universitară Clujană. 2010.	
OA	RUSU, Raulian. Organizarea spațiului geografic în Banat. Timișoara: Mirton. 2007.	
Incidența minimă a suspiciunii / Minimum incidence of suspicion		
P.01	p.28	p.161
P.02	p.30	p.203
P.03	p.44	p.128
P.04	p.46	p.133
P.05	p.27	p.160
P.06	p.46	p.132
P.07	p.52	p.201
P.08	p.114	p.28-29
P.09	p.166-168	p.66-67
P.10	p.253	p.494
P.11	p.253	p.507-508
P.12	p.256-257	p.530
P.13	p.332	p.543-544
Fișa întocmită pentru includerea suspiciunii în Indexul Operelor Plagiate în România de la Sheet drawn up for including the suspicion in the Index of Plagiarized Works in Romania at www.plagiate.ro		

Notă: Prin „p.72:00” se înțelege paragraful care se termină la finele pag.72. Notația „p.00:00” semnifică până la ultima pagină a capitolului curent, în întregime de la punctul inițial al preluării.

Note: By „p.72:00” one understands the text ending with the end of the page 72. By „p.00:00” one understands the taking over from the initial point till the last page of the current chapter, entirely.

- B. Fișa de argumentare a calificării de plagiat alăturată, fișă care la rândul său este parte a deciziei.**

Echipa Indexului Operelor Plagiate în România

Fișa de argumentare a calificării

Nr. crt.	Descrierea situației care este încadrată drept plagiat	Se confirmă
1.	Preluarea identică a unor fragmente (piese de creație de tip text) dintr-o operă autentică publicată, fără precizarea întinderii și menționarea provenienței și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	✓
2.	Preluarea unor fragmente (piese de creație de tip text) dintr-o operă autentică publicată, care sunt rezumate ale unor opere anterioare operei autentice, fără precizarea întinderii și menționarea provenienței și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	
3.	Preluarea identică a unor figuri (piese de creație de tip grafic) dintr-o operă autentică publicată, fără menționarea provenienței și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	
4.	Preluarea identică a unor tabele (piese de creație de tip structură de informație) dintr-o operă autentică publicată, fără menționarea provenienței și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	
5.	Republicarea unei opere anterioare publicate, prin includerea unui nou autor sau de noi autori fără contribuție explicită în lista de autori	
6.	Republicarea unei opere anterioare publicate, prin excluderea unui autor sau a unor autori din lista inițială de autori.	
7.	Preluarea identică de pasaje (piese de creație) dintr-o operă autentică publicată, fără precizarea întinderii și menționarea provenienței, fără nici o intervenție personală care să justifice exemplificarea sau critica prin aportul creator al autorului care preia și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	✓
8.	Preluarea identică de figuri sau reprezentări grafice (piese de creație de tip grafic) dintr-o operă autentică publicată, fără menționarea provenienței, fără nici o intervenție care să justifice exemplificarea sau critica prin aportul creator al autorului care preia și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	
9.	Preluarea identică de tabele (piese de creație de tip structură de informație) dintr-o operă autentică publicată, fără menționarea provenienței, fără nici o intervenție care să justifice exemplificarea sau critica prin aportul creator al autorului care preia și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	
10.	Preluarea identică a unor fragmente de demonstrație sau de deducere a unor relații matematice care nu se justifică în regăsirea unei relații matematice finale necesare aplicării efective dintr-o operă autentică publicată, fără menționarea provenienței, fără nici o intervenție care să justifice exemplificarea sau critica prin aportul creator al autorului care preia și înșușirea acestora într-o lucrare ulterioară celei autentice.	
11.	Preluarea identică a textului (piese de creație de tip text) unei lucrări publicate anterior sau simultan, cu același titlu sau cu titlu similar, de un același autor / un același grup de autori în publicații sau edituri diferite.	
12.	Preluarea identică de pasaje (piese de creație de tip text) ale unui cuvânt înainte sau ale unei prefete care se referă la două opere, diferite, publicate în două momente diferite de timp.	

Alte argumente particolare: a) Preluările de poze nu indică sursa, locul unde se află, autorul real sau posibil.

Notă:

a) Prin „proveniență” se înțelege informația din care se pot identifica cel puțin numele autorului / autorilor, titlul operei, anul apariției.

b) Plagiul este definit prin textul legii¹.

„...plagiul – expunerea într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, idei, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase din opere scrise, inclusiv în format electronic, ale altor autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimitere la operele originale...”

Tehnic, plagiul are la bază conceptul de **piesă de creație** care²:

„...este un element de comunicare prezentat în formă scrisă, ca text, imagine sau combinat, care posedă un subiect, o organizare sau o construcție logică și de argumentare care presupune niște premise, un raționament și o concluzie. Piesa de creație presupune în mod necesar o formă de exprimare specifică unei persoane. Piesa de creație se poate asocia cu întreaga operă autentică sau cu o parte a acesteia...”

cu care se poate face identificarea operei plagiate sau suspionate de plagiul³:

„...O operă de creație se găsește în poziția de operă plagiată sau operă suspionată de plagiul în raport cu o altă operă considerată autentică dacă:
 i) Cele două opere tratează același subiect sau subiecte înrudite.
 ii) Opera autentică a fost făcută publică anterior operei suspionate.
 iii) Cele două opere conțin piese de creație identificabile comune care posedă, fiecare în parte, un subiect și o formă de prezentare bine definite.
 iv) Pentru piesele de creație comune, adică prezente în opera autentică și în opera suspionată, nu există o menționare explicită a provenienței. Menționarea provenienței se face printr-o citare care permite identificarea piesei de creație preluate din opera autentică.
 v) Simpla menționare a titlului unei opere autentice într-un capitol de bibliografie sau similar acestuia fără delimitarea întinderii prelui.
 vi) Piese de creație preluate din opera autentică se utilizează la construcții realizate prin juxtapunere fără ca acestea să fie tratate de autorul operei suspionate prin poziția sa explicită.
 vii) În opera suspionată se identifică un fir sau mai multe fire logice de argumentare și tratare care leagă aceleasi premise cu aceleasi concluzii ca în opera autentică...”

¹ Legea nr. 206/2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 505 din 4 iunie 2004

² ISOC, D. Ghid de acțiune împotriva plagiului: bună-conduță, prevenire, combatere. Cluj-Napoca: Ecou Transilvan, 2012.

³ ISOC, D. Prevenitor de plagiul. Cluj-Napoca: Ecou Transilvan, 2014.

NICOLETA DAVID

**ȚARA ZĂRANDULUI
STUDIU DE GEOGRAFIE REGIONALĂ**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2010

*Autoarea își exprimă aleasa gratitudine pentru sprijinul acordat de Facultatea de Geografie la publicarea acestei cărți,
pe care o dedică împlinirii a 90 de ani
de învățământ universitar geografic românesc clujean.*

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Pompei Cocean

Conf. univ. dr. Wilfried Schreiber

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DAVID, NICOLETA

Țara Zărandului: studiu de geografie regională /
Nicoleta David. - Cluj-Napoca : Presa Universitară Clujeană, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-610-990-4

913(498 Țara Zărandului)

© 2010 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săceleean
Str. Hașdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@edituraubbcluj.ro
<http://www.edituraubbcluj.ro/>

deoarece valea Crișului Alb reprezenta pentru invadatori cel mai accesibil drum spre inima Munților Apuseni), - spre alte centre: Arad (1741), Baia de Criș (1741, 1861- 1876), Chișineu Criș (1876), Brad (1919), aceasta din urmă pe seama autodezvoltării, cumulând un complex de funcții centrale: economice, comerciale, politico- administrative și social culturale. În consecință Zărandul își pierde rolul polarizator sub incidența noilor poli „centrali”(Arad, Ineu, Baia de Criș, Chișineu Criș, Brad), dar momentul 1876, desființarea comitatului Zărand, este decisiv în decăderea acestuia, care își pierde astfel vechea unitate de „țară”, apelativ care de atunci până în prezent are mai mult conotații, în special, etnografice.

În etapele următoare individualizarea Țării Zărandului, ca sistem regional de legătură, în raport cu regiunile vecine, are loc printr-o serie de transformări ale factorilor implicați în acest proces. Factorul demografic analizat din perspectiva sa dinamică, înregistrează o creștere continuă, care a început în secolul al XVIII-lea, iar în final ajunge să primeze ca importanță în procesul de ierarhizare. În ciuda considerentelor geodemografice sau de centralitate spațială, alte aşezări care n-au mai avut vreodată o funcție administrativă preiau locul primelor, doar pe considerente politice. Intervine deci și factorul politic care-și pune amprenta în acest proces de identificare a sistemului Țării Zărandului.

Situația este favorizată de poziția geografică între spații funcționale limitrofe, deoarece Țara Zărandului, s-a aflat în vecinătatea graniței dintre Ungaria și România. Nu în ultimul rând analiza creșterii economice și evoluția relațiilor oraș- sat, pe care o vom trata în continuare, imprimă o tendință personală procesului de individualizare a sistemului; un proces de altfel îndelungat, desfășurat pe parcursul unui secol, și care a cunoscut etape de evoluție, dar și de involuție. Perioada de tranziție a influențat sistemul de aşezări, segment în care se pot stabili două etape, anume cea aferentă secolelor XVIII-XIX și cea de desăvârșire, în forma actuală, suprapusă secolului al XX-lea, când creșterea demografică atinge intensitatea maximă în prima sa jumătate, asupra căreia se fac referiri în paragrafele următoare.

3.1. Evoluția sistemului ierarhic de aşezări în secolele XVIII-XIX

3.1.1. Așezările românești în secolul al XVIII-lea

furm 160

Prezentăm evolutiv câteva evenimente majore din prima parte a secolului al XVIII-lea care s-au soldat cu transformări majore, inclusiv de ordin administrative, pentru ținutul Zărandului.

P05 Răscoala curuților, condusă de Francisc Racokzi al II-lea, a pătruns în regiune, în 1703, când răsculații au cucerit o parte din teritoriul zărăndeans, inclusiv cetatea Hălmagiu. Aceasta, recucerită temporar de imperiali, a fost distrusă până în temelii în timpul conflictelor din 1706. Regimentele grănicerești și-au demonstrat eficacitatea și loialitatea față de Imperiu, ajutând la înăbușirea răscoalei.

În districtele românești, Hălmagiu, Zărand, pierderile au fost mari. Locuitorii, indiferent de categoria socială au avut de suferit. S-au înăsprătit

servituitele asupra iobagilor, pușcașilor și micii nobilimi le-au fost retrase obligațiile militare și implicit drepturile derivate din acestea, fiind degradați la starea de simpli agricultori.

Asistăm la anihilarea funcției militare a unor localități, ca funcție centrală polarizatoare, și pentru că nobilimea maghiară face presiuni pentru desființarea regimentelor grănicerești. În același mod, vechea organizare administrativ teritorială pe voievodate și organizarea pe ierarhii este modificată. La 1718 se aplică denumirea de district în locul denumirilor anterioare.

Comitatele Arad și Zărard sunt încorporate Ungariei. Situația se modifică însă, când prin Legea nr. 18/ 1741, la paragraful 3, se hotără divizarea comitatului Zărard astfel: cele două cercuri (plăși, proeessum) din vest, Ineu și Zărard erau lipite Aradului (deci Ungariei), iar cercurile din est, Hălmagiu, Baia de Criș și Brad, rămâneau în componența comitatului Zărard, deci a Principatului Transilvaniei, aşa cum recunoaște și garantează rescriptul împăratesc în 1732.

P01 Prin aceasta, comitatul Zărardului, în forma sa restrânsă la bazinul superior al Crișului Alb, va face parte din acele Partes reapplyatae (părți realipite Principatului), cunoscute în literatura științifică sub numele de Partium, alături de comitatele Crasna, Chioar și Solnocul de Mijloc. Aceste teritorii vor face obiectul unor dispute, mereu reluate între Ungaria și Transilvania, în decursul sec. al XVIII-lea, până la actul dualist, de la 1867, în urma căruia întreaga Transilvanie este alipită Ungariei.

Comitatul Bihorului este refăcut în limitele anterioare, lui încadrându-i-se comitatele Beliu, Craiva, Archiș, Hășmaș, Cărănd, care aparțineau domeniului Episcopiei Romană - Catolice de Oradea. Beliu se bucura de o dezvoltare economică prosperă, datorită fabricii de bere mai vechi și a manufacturii de sticlă de la Hășmaș. Între 1721- 1741 în comitatul Beliu se înființează zece sate noi, prin popularea prediilor existente (Ana Ilaea, 1981).

În concluzie, Zărardul, care avea rolul de prim centru polarizator al regiunii, și mai ales sistemul de așezări ierarhizat sub comanda acestuia începe să se destrame. O parte din funcțiile polarizatoare ale „cetății”, în principal cele politico- administrative și juridice sunt preluate de Arad și Baia de Criș, iar parțial, cele economice și de Beliu, chiar dacă hotărârile adoptate de Dieta din 1741 n-au putut fi aplicate imediat, ci abia în 1744.

Alte evenimente cu impact negativ în restructurarea rețelei de așezări au fost: năvălirea tătarilor din 1717, mișcările minerilor din zona Brad, în 1726 și 1733, ale țăranilor din 1744, 1759- 1761, culminate cu răscoala din 1784, a lui Horea, Cloșca și Crișan, care a cuprins întreaga Țară a Zărardului; represaliile în forță ale generalului Bukow, ca răspuns la mișcarea religioasă anticatolică, promovată de călugărul Sofronie; măsurile costisitoare de profilaxie a ciumei din 1755- 1756; pauperizarea materială a micii nobilimi, hărțuită în procesele de recunoaștere a vechilor proprietăți; transferul de posesiune a Zărardului de la o putere la alta, în cadrul Imperiului, în acord cu circumstanțele politice; războiul Austriei cu Prusia (1788), utilizarea teritoriului Principatului în războiul ruso- turc în care Austria intră ca aliat al Rusiei etc.

În schimb, impactul pozitiv în plan politic și social a avut setul de reforme inițiat de Maria Tereza (1740-1780) și Iosif al II-lea (1780-1790), care a fost cel mai de seamă reprezentant al iluminismului din rândurile împăraților Casei de Habsburg. *Rum p 184*

Unele din reformele radicale au fost: organizarea unei rețele școlare, cu ajutorul și sub patronajul bisericii greco-catolice, clasificarea urbarială a satelor pe categorii de fertilitate a pământului- dările fiind percepute ca atare, reforma cadastrală – soldată cu evidență exactă a pământurilor în temeiul unor măsurători riguroase, fapt ce limitează tendințele de imixtiune ale marilor magnați asupra unor proprietăți țărănești; introducerea numerelor de ordine pentru case, ulterior evidențele (inclusiv cele referitoare la terenurile intravilane), efectuându-se în baza acestora; dreptul iobagilor de a fi proprietari de moară, măsură soldată cu creșteri semnificative în plan economic etc.

Rum 183

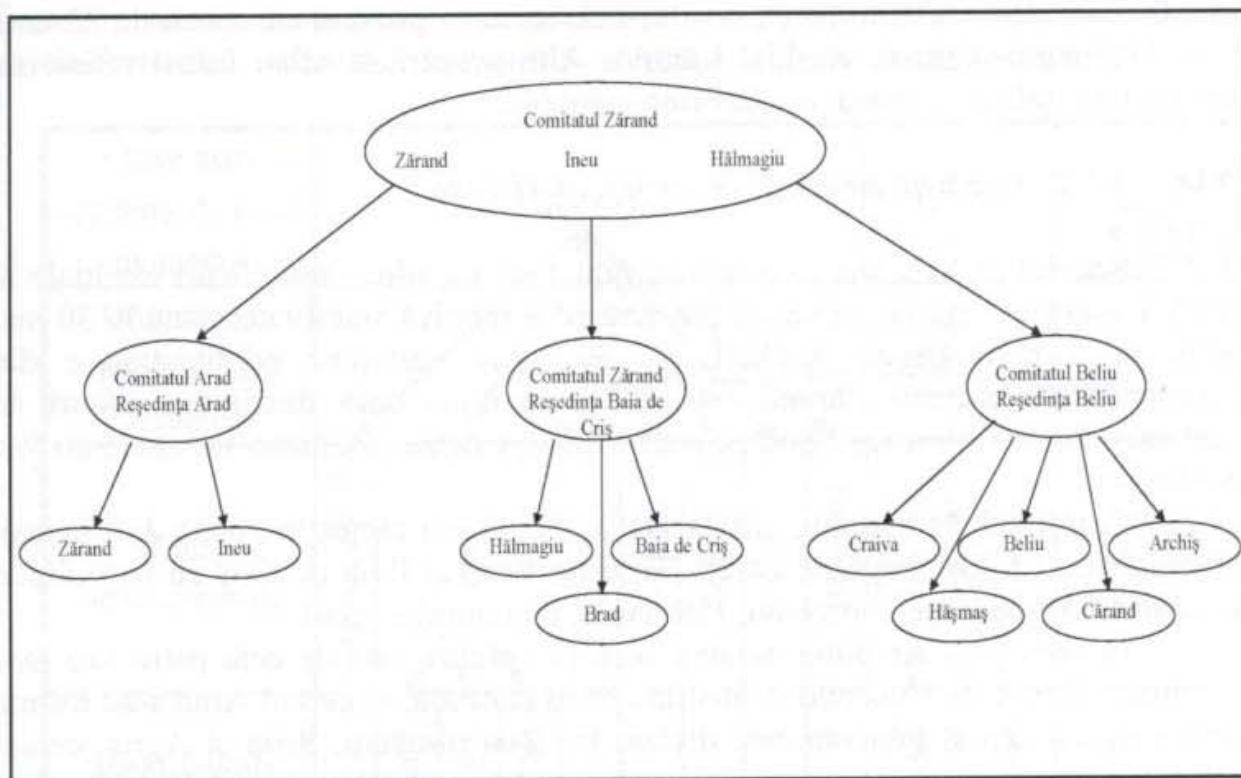

Fig. 4. Structura comitatului Zărand la sfârșitul secolului al XVIII-lea

- În 1784 comitatul Zărandului se desființează
- Comitatul Zărand trece la comitatul Hunedoarei
- În 1790 se reînființează, se revine la sistemul anterior

Rum p 185 ✓

Acest program de reforme a fost lansat și aplicat fără consultarea Dietelor diverselor „țări” de coroană, care compuneau Sf. Imperiu, fapt care a atras nemulțumirea claselor privilegiate cel mai puternic afectate de reforme. Cea mai grea „lovitură” dată comitatului Zărand, cu consecințe radicale în viitor este, desființarea în 1784 și alipirea lui în întregime la comitatul Hunedoarei, dar și

p 185 200 2

Rum 185

faptul că în 1790 împăratul a revocat majoritatea reformelor sale, inclusiv pe cele de natură administrativă, revenindu-se la sistemul anterior.(Fig, 4)

Prin acest fapt, în posida statutului de individualitate păstrat încă de Zărard, câteva aşezări din partea vestică a comitatului au trecut în subordinea directă a localității Arad, centru urban înscris pe traекторia unui evident progres economic.

Pentru comitatul Zărandului noua împărțire a avut un rol negativ, deoarece este cunoscut faptul că “*schimbarea deasă a limitelor administrative limitează eficiența locurilor centrale*” (Benedek, 2000).

Astfel, după ce la sfârșitul sec. al XVIII-lea se constată dispariția de pe nivelul superior, al aşezării Zărard, localitatea a pierdut din puterea de polarizare ca urmare a fragmentării comitatului Zărandului și trecerii lui la comitatul Hunedoarei, coborând astfel pe o treaptă inferioară.

Analiza noii situații arată că localitățile de pe nivelul superior erau Arad, Baia de Criș, Brad, Beliu, iar la nivelul inferior erau poziționate aşezările Zărard, Ineu, Hălmagiu, Craiva, Archiș, Cărănd. Alte aşezări se aflau într-o relație de subordonare față de acestea, aşezări rurale simple.

Rum 3.1.2. Așezările omenești în secolul al XIX-lea

201, w3

Secolul al XIX-lea, în prima sa jumătate, nu aduce modificări esențiale în ierarhia aşezărilor rurale, sistemul prezentând o relativă stabilitate, până în 30 mai 1876, când prin Legea XXXIII din Reforma unităților administrative din Transilvania, comitatul Zărard este pentru a doua oară desființat, alături de celelalte comitate românești Solnocul de Mijloc, Crasna și Chioar, iar altele au fost redefinite.

Comitatul Zărandului, „Mica Dacie”, cum era numit în epocă de fruntașii românișmului, a fost împărțit astfel: cercurile Brad și Baia de Criș au fost alipite comitatului Hunedoarei, iar cercul Hălmagiu, comitatului Arad.

P02

În comitatul Aradului existau deci 11 cercuri, față de cele patru sau șase anterioare. Cercurile Chișineu și Ineu în partea centrală, în cercul Arad s-au format patru cercuri, cercul Pâncota este divizat în două jumătăți, Siria și Agriș, cercul Hălmagiu, din comitatul Zărard, în nord-estul comitatului, cercul Buteni a fost divizat în cercul Sebiș și Buteni. În comitatul Bihor apare pentru prima dată cercul Beliu. (Fig, 5)

Drept urmare, teoretic, dar și practic Țara Zărandului este privată de un prim loc central, în limitele știute funcționând un subsistem cu aşezările arondate la trei județe: Arad, Hunedoara, Bihor. Treptele de organizare, respectiv un nivel ierarhic II este asumat de centrele de plasă Chișineu, Ineu, Pâncota, Buteni, Hălmagiu, Baia de Criș, Brad, Beliu și un nivel ierarhic inferior constituit din sate și cătune. Se produce astfel, din punct de vedere administrativ o scindare a sistemului regional în două subsisteme teritoriale polarizate divergent spre cele două reședințe de județ, Arad în vest, Deva în sud, care rămân și centre polarizatoare – sub aspect economic- fapt ce menține funcționalitatea vechii unități.

120, 130 Rurm

Se găsesc urmele unor castre romane la contactul dintre Dealurile de Vest și Câmpia de Vest, dar și înspre interior se întâlnesc urmele cetăților dacice de la Berindia, Cladova și Clit.

Semne de întrebare privind castrele romane îl ridică valul de pământ cu sănț de apărare numit „Troianul”, pe care F. Dudaș (1983) îl consideră că era roman. El proteja regiunea minieră din zona Bradului, la intrarea în depresiunea Zărandului dinspre vest pe linia localităților Dumbrăvița de Codru – Secaci – Agrișu Mic – Comănești – Archiș – Seliștea – Răpsig – Mânerău – Iercoșeni și continuă peste Munții Zărand până la Lipova. (Fig. 9)

P03

În timp ce Traian lupta în Orient, unde își găsește moartea (117), dacii liberi, împreună cu sarmații iazigi, au atacat noua provincie romană, cauzând grave stricăciuni. Până și noua capitală, Colonia Dacica Sarmizegetusa, a avut de suferit. Noul împărat, Hadrian ia mai multe măsuri, între care și aceea a unei noi organizări administrative (118). Astfel, Dacia se împarte în trei: Dacia Porolissensis (cuprindând nord-vestul Transilvaniei), Dacia Superior (restul Transilvaniei și Banatul) și Dacia Inferior (Oltenia). În acest context actuala țară a Zărandului era inclusă în Dacia Superior. Noile confruntări cu marcomanii, dacii liberi și sarmații iazigi determină o nouă reorganizare (168) sub împăratul roman Marcus Aurelius (Istoria Românilor, II, 2001), schimbându-se mai degrabă numele provinciilor: Dacia Apulensis, Dacia Malvensiss și Dacia Porolissensis.

Estul Țării Zărandului se afla în Dacia Apulensis care, ca provincie centrală, avea rolul conducător și asupra celorlalte două, iar restul se extindea în teritoriile ocupate de dacii liberi.

Cosmografia geografului anonim din Ravenna, care datează din a doua jumătate a secolului al VII-lea, transcriind însă, cu și mai multe greșeli, itinerare și alte izvoare mai vechi, cum ar fi Tabula Peutingeriana (o schemă simplificată a rețelei de drumuri din Dacia), completează astfel într-o măsură oarecare informațiile noastre despre drumurile Daciei Romane. Pe această hartă este figurat un drum de la Apulum, cel mai important centru rutier din Dacia, pe Ampoi, în ținutul aurifer, la Ampelum, iar de aici, peste munți se făcea legătura cu drumul care unea așezările miniere de la Abrud și Roșia Montană, și care în continuare cobora pe Arieș până la Potaissa.

Nu este indicat pe aceste documente alt drum de ieșire spre vestul Țării Zărandului.

Satele (*pagus* și *vici*) erau organizate după modelul roman.

Prin poziția sa geografică, Daciei Romane i se rezerva și rolul strategic de bastion puternic fortificat, însift în mijlocul lumii barbare, pe care trebuia să o dezbine, să o separe și să o supravegheze.

Pe parcursul analizelor spațiale se constată că Țara Zărandului era o zonă polarizatoare spre interior, din cauza resurselor aurifere însemnate, romani fiind interesați de exploatarea prețiosului minereu.

Prin bogățiile sale variate este apreciată ca o zonă de gravitație a întregii stăpâniri romane de la Nordul Dunării.

Numele săpături au scos la iveală foarte multe materiale arheologice, existente la Muzeul Aurului de la Brad (Fig. 10) și muzeele județene Arad și Deva.

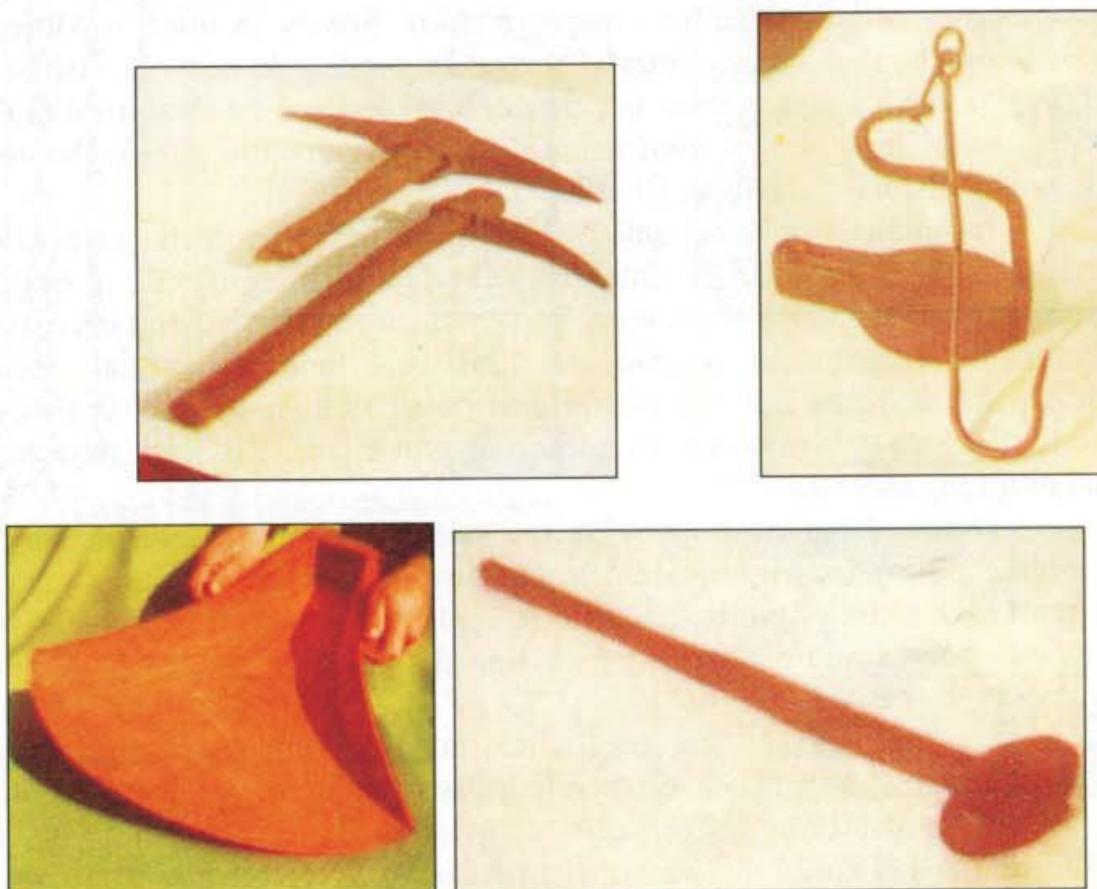

Fig. 10. Uinelte de minerit (sursa: Muzeul Aurului - Brad)

p132 run p132 run

2. Perioada Evului Mediu

2.1a. Pe baza studiilor etnografice efectuate de-a lungul timpului putem aprecia cu ușurință că asemenea altor "țări": Loviștea, Hațeg, Maramureș, Oaș și în Tara Zărandului erau constituite în cadrul comunității, **obștile sătești**, forme primare de organizare socială, care au luat ființă înaintea statelor feudale, din necesitatea de a apăra teritoriul obștilor, vitele și grânele, de cotropirile din afară și de eventuala anarhie dinăuntru. Ele s-au menținut și în perioada fărâmițării feudale, alături de primele domenii nobiliare ori boierești.

Desprinderea din sânul obștii a unor oameni înstăriți, care acumulează pământurile mai bune și își opresc cea mai mare parte din prăzile de război duce la formarea unei pături conducătoare: juzii, cnejii, voievozii, care reușesc să încheie uniuni de obști, mici *formațiuni statale*. Conducătorii acestor formațiuni politice își întăresc puterea prin organizarea unor centre înarmate, care erau cetățile medievale (Zărand, Șiria, Ineu, Dezna, Sebiș).

Obștile sătești, compuse din mai multe sate de pe întreaga vale a Crișului Alb se manifestau ca niște fortărețe în calea infiltrării ungurilor în Transilvania., erau cunoscute sub numele de **voievodate**, **cnezate** sau **jupanate**, și încadrate în

marele voievodat din zona Crișurilor, condus de „ducele”, voievodul Menumorut, ce-și avea centrul în cetatea Bihariei. (Fig. 11)

Ducatul lui Menumorut se întindea între Tisa (vest) și „pădurea Igfon” (în est, probabil Munții Apuseni), respectiv între Someș în nord și Mureș în sud. Oastea arpadiană cucerește, după lupte grele cetatea de scaun a ducelui Biharea (Bihor), însă Menumorut cade în cele din urmă la pace cu cuceritorii și rămâne în stăpânirea ei în schimbul unui tribut. Aceste evenimente pot fi plasate în jurul anului 900 (Istoria României, III, 2001).

Izvoarele istorice ne arată că Țara Zărandului în această perioadă era o axă de legătură între unitățile de câmpie și cele de munte. Pământul, în cea mai mare parte forma proprietatea obștilor. În fruntea obștii se aflau bătrânnii cei mai pricepuți numiți « juzi » care se ocupau cu împărțirea fondului funciar. Repartizarea pământului se făcea din trei în trei ani, pe familii, în funcție de necesitățile și posibilitatea de cultivare, iar cea a loturilor prin tragerile la sorți, de aceea lotul se mai numea și « soartă ».

O anumită parte a suprafețelor agricole rămâneau la dispoziția obștii, ca rezervă, produsele constituind un bun comun, folosit în caz de război sau calamități naturale. Fânețele, păsunile, pădurile și apele se foloseau în comun, proprietatea familială constituind-o doar casa, grădina din jurul ei, animalele și uneltele de muncă.

P04 În urma cuceririlor, regalitatea maghiară introduce instituțiile locale politico-administrative, caracteristice feudalismului de tip occidental, **comitatele**.

Se apreciază de către istorici că *trecerea de la organizarea administrativ teritorială românească de cnezate și voievodate, la cea ungurească sub formă de comitate a început abia în a doua jumătate a sec. al XII-lea și a continuat și în secolele următoare.*

Primele care au trecut sub dominație maghiară au fost așezările din Câmpia Crișanei.

Multitudinea spațiilor depresionare situate în cadrul și la periferia Munților Apuseni, alături de marea varietate a reliefului reprezintă factorii fundamentali care au favorizat apariția formațiunilor statale de tipul „țărilor”.

În documentele Evului Mediu începând cu „Gesta Hungarorum” a lui Anonymus, legenda Sancti Gerhardi Chronicum Pictum Vindobonense, *țările* sunt menționate pentru prima dată ca *terra*, în jurul anilor 1200-1300.

Deși țările sunt menționate documentar doar la începutul mileniului II e.n., acestea ființau practic cu mult înainte. La momentul atestării erau deja bine organizate, cu ierarhii clar stabilite. Intervalul dintre sec. al XIII-lea și al XV-lea se caracterizează printr-o luptă continuă a românilor din vechile organizații statale pentru a-și menține statutul.

b. Comitatul Zărandului în secolele XIII-XVI

Zărandul este atestat documentar ca județ la 1261, numele ni-l prezintă ca o străveche organizație politică slavă: Țara de Miazăzi-Răsărit. După înființarea

După un deceniu de guvernare absolutistă, schimbările din Imperiul Habsburgic au dus la înlocuirea sistemului de guvernare, inaugurându-se aşa zisă „perioadă liberală”, cu o atitudine mai îngăduitoare față de naționalitățile din imperiu. Districtele au fost desființate, prefectii își organizau județele pe baza „egalei îndreptățiri” a tuturor națiunilor.

Practic, prin participarea celor două forțe implicate în revoluție, intelectualii și țărani, lupta de emancipare se dă pe două planuri: unul al intelectualității, pornind de sus, de la național, celălalt al țărănimii, pornind de jos, de la social, ambele reimplicând caracterul confesional. Esența luptei intelectualității e ridicarea românilor la națiune politică, iar a țărănimii desființarea iobăgiei. Cele două planuri se întrepătrund fiecare asumându-și, unul savant, teoretic, celălalt elementar, empiric, unul reformist, celălalt revoluționar, problema națiunii însăși. Aceste planuri se întregesc reciproc într-un program revoluționar unic, cuprinzător al națiunii române.

3.1. Tara Zărandului în perioada dualismului austro-ungar (1867-1919)

Perioada coincide cu o situație nemaiîntâlnită pentru români din Tara Zărandului. După încoronarea lui Francisc Iosif I, ca rege al Ungariei se inaugurează aşa numita „monarhie bicefală”. Au fost stabilite raporturi noi între Ungaria și monarhia habsburgică. Pentru români dualismul însemna în primul rând pierderea autonomiei Transilvaniei și a egalității cu celelalte națiuni conlocuitoare.

P07 Iosif Hodoș, reprezentantul Zărandului a cerut restituirea către Ardeal a „părților” anexate în anii precedenți – Zărandul, Crasna, Solnoul de mijloc, Chioarul, care aparțineau organic Ardealului. În loc să fie acceptată această solicitare începe lupta împotriva Zărandului. („cuibar de viespi care tulbură ordinea publică”) și în această atmosferă se votează legea XXXIII din 1876, prin care se desființează toate comitatele românești. În această situație se afla și comitatul Zărard „Mica Dacie”, cum era preamărit în epocă de fruntașii românismului.

La conducerea Comitatului se instalașeră români, situație de neacceptat pentru forurile superioare centrale de la Budapesta. (I. S. Nistor, 2000)

Guvernul Tisza, de factură naționalistă a considerat necesară desființarea acestui comitat („cuibul lui Hodoș și Borlea”) astfel: cercurile Brad și Baia de Criș au fost alipite Comitatului Hunedoarei, iar cercul Hălmagiu Comitatului Ardeal. În Comitatul Arad existau și cercurile: Ineu, Buteni (divizat în două, cercul Sebiș și cercul Buteni), Pâncota (divizat în cercul Șiria și cercul Agriș). În Comitatul Bihor apare pentru prima dată cercul Beliu. În Comitatul Zărard, încă existent, se revine la cercul Hălmagiu, care cuprindea toate așezările acestui comitat din actualul județ Arad.

În anul 1876 prin aceeași lege se iau ample măsuri de restructurare teritorială. În urma desființării Comitatului Zărard au loc reorganizări ale comitatelor Arad și Hunedoara. Comitatului Arad îi este atașat cercul Hălmagiu din Comitatul Zărard, în componență sa anteroară, considerând probabil că prin aceasta, numărul cercurilor ar fi prea mare, autoritățile au hotărât desființarea unor cercuri din partea estică a comitatului, locuite exclusiv de români.

Rm
203

2000	P<small>E</small> R<small>C<small>O<small>N<small>T<small>E</small> M<small>O<small>P<small>O<small>R<small>A</small></small></small></small></small></small></small></small></small>	Tranzitia după Revoluție	T	Județe	E Arad: Orașe: Ineu, Sebeș (1968), Pâncota (1968) V Hunedoara: municipiu Brad (1940)
		Per de după al Doilea Război Mondial	A	Regiunea	Regiunea Crișana – raioanele: Ineu, Hălmagiu – com. Regiunea Hunedoara – raionul: Brad – com.
1950	M<small>o</small> n<small>o</small> d<small>u</small> l<small>u</small> s<small>u</small> m<small>u</small> o	Mondial	R	Județe	1945 Sf. celui de-a doilea Război Mondial → Hunedoara (res. Deva) 5 com. urbane 1939 al II-lea R.M. Petrosani, Deva, Hațeg, Hunedoara (plasa Baia de Criș Brad)
		PER INTER BELICĂ	A		→ Arad (res. Arad.) Ineu, Zărard, Halmagiu → 1919 Sfârșitul Primului Razboi Mondial → 1918. Primului Razboi Mondial
1900	D<small>u</small> u	Dualismul austro ungari	Z	Cons. Nat. Zărăndean	Baia de Criș Hălmagiu Crișcior, Băița Transilvania pierde autonomia și egalitatea cu națiunile conlocuitoare.
		1867	Ă	1876	→ Razboiul de Independență, 1877 E jud. Arad Hălmagiu (34 comune) desființat → NV jud. Hunedoara, Baia de Criș, Brad (65 comune)
1850	A<small>u</small> b<small>u</small> u	Abolutismul Regimului Liberal	R	D <small>I</small> <small>S</small> <small>T</small> <small>R</small> <small>I</small> <small>C</small>	- Arad - Hunedoara } Districtul militar Alba-Iulia 6 cercuri pol-administrative: Hațeg, Abrud, Blaj, A-Iulia, Deva, Baia de Criș – Subcercuri Brad, Baia de Criș, Hălmagiu
		1848	A	J <small>U</small> <small>D</small>	→ Revolutia de la 1848 Hunedoara } cercuri (plăși) Arad
1800	P<small>er</small> o<small>u</small> i	PERIODA DOMINULUI PLASE	A	R <small>D</small> <small>E</small>	4 plase: Brad (20) Baia de Criș (26) Ribița (16) Hălmagiu (33). 95 localități
		1750	H <small>N</small> <small>A</small> <small>B</small> <small>S</small> <small>B</small> <small>U</small>	U <small>C</small> <small>OM</small> <small>IT</small> <small>L</small> <small>A</small>	1791 Supplex Libellus Valachorum (memoriul românilor din Transilvania) reînființat 790 - desființat – trece la Hunedoara (Devă.) 784 → 1784 Răsoala lui Horea Cloșca și Crișan 3 plase Ineu, Șira, Sărănd 126 com. 9 târguri 2 plase Brad, Hălmagiu și plasa Zarandului comitatul Arad (Ineu și Zarand). 92 comune
1700	M<small>ed</small> iu	1759-1761 mișcări ale țărănilor. • Târguri – Brad, Baia de Criș (oppidum)	R	G <small>A</small> <small>I</small> <small>C</small> <small>A</small>	1744 mișcări ale țărănilor. 1733 mișcări ale minerilor 1726 -----
		se dau lupte, au loc dispute între stăpânitorii	U	U <small>J</small> <small>U</small> <small>D</small>	2 districte { Hălmagiu → Zărard, Ineu → Brad Brad → Capitală → Baia de Criș 4 plase: Hălmagiu, Baia de Criș, Crișcior (cercuri)

Fig. 13. Matrice – perioada premodernă și contemporană

Astfel, este desființat cercul Buteni, fiind alipit cercului Sebiș. Cercul Agriș a fost redenumit Tânova, odată cu schimbarea reședinței sale. Satele Bârsa, Aldești, Voivodenii au fost mutate în Cercul Ineu, iar Hodis și Cuied în Cercul

Târnova, toate aceste aşezări aparținând anterior Cercului Buteni. și Cercul Siria a „pierdut” satul Pânatu

Nou (Horea) în favoarea cercului Arad. Această organizare n-a suferit modificări până în 1919.

În condițiile înfrângerii Puterilor Centrale de către Antanta la sfârșitul Primului Război Mondial Imperiul Austro - Ungar se destramă, iar în acest context internațional al epocii se creează și dreptul la autodeterminare al naționalităților.

3.2. Etapa interbelică (1919- 1946)

După terminarea Primului Război Mondial și Unirea Provinciilor istorice cu România, în anul 1923 este elaborată Constituția. Pe baza ei, precum și a legilor administrative din 1925, 1929, 1936, teritoriul național este divizat în plăși.

Comitatul Zărandului este divizat între județele Arad și Hunedoara, iar Tara Zărandului, ca teritoriu istoric era localizată în ambele județe.

Prefecturii Arad îi revin plășile Hălmagiu, Sebiș, Siria. Dispare plasa Târnova, împărțită între plășile Ineu, Siria, Sebiș. S-a renunțat la redenumirea plășilor Siria (în Pâncota) și Hălmagiu (în Gurahonț). Prefecturii Deva îi revin plășile Baia de Criș și Brad. În județul Bihor plasa Beliu a rămas în componența sa antebelică.

Până în 1925 județului Arad îi rămân plășile Ineu, Siria, Spineni (noua denumire a localității Târnova, de altfel temporară). Plasa Sebiș cedează câteva sate (din actualele comune Gurahonț și Brazii) plășii Hălmagiu. Plasa Beliu își păstrează teritoriul avut anterior în județul Bihor.

În 1925 dispare plasa Spineni (Târnova) al căruia teritoriu este împărțit între plășile Ineu (majoritatea), Sebiș și Siria.

Legea administrativă din 14 aug 1938 precizează că administrația teritorială se exercită prin următoarele circumscriptii teritoriale: comuna, plasa, județul, tînutele.

Între plășile Hălmagiu și Sebiș se interpune plasa Gurahonț, este reînființată plasa Târnova. S-a păstrat organizarea administrativă neschimbată până după al II – lea război mondial.

3.3. Etapa 1946 – 1968

Prin legea numărul 5 din 1950 autoritățile comuniste au luat decizia de a schimba din rădăcini organizarea administrativă din România cu o structură pe trei nivele: regiuni, raioane, comune. Localitățile urbane se divizau în orașe de interes republican, regional sau raional.

În extremitatea vestică a țării s-a format regiunea Crișana compusă din actualele județe Arad și Bihor, având reședința la Oradea, iar în partea centrală s-a format regiunea Hunedoara, care se compunea din actualele județe Hunedoara și Alba cu reședința la Deva.

Regiunea Arad era formată din cinci raioane: Arad, Criș, Lipova, Ineu și Gurahonț. Se includea la Arad zona Beliu din județul Bihor. Raioanele Gurahonț și Ineu ocupă Valea Crișului Alb din amonte spre aval, între Munții Zărind și Câmpia Aradului.

Rum 221, 233
234, 235
238
243
246

În 1952 numărul regiunilor se reduce de la 28 la 18. Astfel dispare regiunea Arad, raioanele Ineu, Gurahonț, Criș sunt alipite regiunii Oradea, centrul de raion se mută de la Gurahonț la Sebiș. În 1956 localitatea Ineu devine oraș. În 1960 regiunea își schimbă numele din Oradea în Crișana, centre de raion fiind Sebiș și Ineu.

3.4. Etapa 1968- 2007

Pe baza Legii nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului, se desființează regiunile administrative și raioanele, prin înlocuirea cu județele, având ca subdiviziuni comuna și satul. Este etapa când se formează județele actuale Arad și Hunedoara, localitățile Sebiș, Ineu și Pâncota sunt decretate orașe.

Ca dimensiuni județele Arad și Hunedoara au suprafețe apropiate. Țara Zărandului este localizată în estul județului Arad (33,36% din județ), la linia de contact între Câmpia și Dealurile de Vest, aparținându-i orașele Pâncota, Ineu, Sebiș și în vestul județului Hunedoara (15,36% din suprafața lui) reprezentând zona depresionară cu același nume, zona montană limitrofă orașului Brad.

În 1998, odată cu crearea regiunilor de dezvoltare întreg teritoriul Țării Zărandului este integrat Regiunii de Dezvoltare Vest, cu sediul la Timișoara.

II. ȚARA ZĂRANDULUI CA PROIECȚIE SPAȚIALĂ MENTALĂ

1. Considerații generale

Zărandul, așezat în partea sud-vestică a cetății Munților Apuseni este o regiune milenară, de trăiri carpatice, tezaur folcloric, cu balade filozofice și versificație mioritică.

În această parte a țării, orizontul calmează, nu este prea apropiat ca să înăbușe, și nici prea îndepărtat ca să se piardă perspectiva și nuanțele. Există aici în „Mica Dacie” un spațiu aparte, aflat într-o ambianță de sănătate și resemnare, spațiu care a influențat și sufletul populației, care numai la grele și îndelungate încercări a protestat prin cunoșcutele revolte împotriva nedreptăților.

Cu întinderea pe care Comitatul Zărandului sau Comitatul Crișului a avut-o până la jumătatea sec. al XVIII-lea (limitele estică, sudică și nordică se suprapun parțial cu cea din recentul studiu, doar cea vestică continua de la Șiria spre Ungaria de astăzi, până la orașele Bekescsaba și Gyula) teritoriul Zărandului reprezenta o unitate bine și proporțional dotată cu bogățiile solului și ale subsolului, rezultate dintr-un dinamism al scoarței prezent pe parcursul tuturor frământărilor geologice.

Aici, în completare, s-a produs și un dinamism în viața omului, cu perioade liniștite ale unor mulțumiri de scurtă durată, urmate de frământări sociale, politice, din care a rezultat armonia naturii și eliberarea omului.

Noțiunea de spațiu mental definește un fragment de teritoriu pe care o comunitate, dar și un individ aparținând acesteia îl integrează în scara proprie de valori existențiale, de dimensiuni extrem de variate, unde realul și imaginarul se

unii dintre afluenți. Printre acestea, mai reprezentative sunt sectoarele cuprinse între localitățile Birtin și Vața, Leasa și Gurahonț, Joia Mare și Berindia de Criș, Avram Iancu și Aciuța pe valea Tăcășele, precum și cele de la Sebiș pe valea Deznei, Archiș pe pârâul Groșilor și Tauț pe Cigher. Formarea lor s-a produs, așa cum remarcă M. Paucă (1954) pentru toate bazinile neogene din vestul Munților Apuseni, printr-un fenomen clasic de epigeneză.

sumar

3.4.6. Câmpia de glacisuri

P 50 Tudor
Scurta prezentare a genezei și evoluției reliefului din Țara Zărandului scoate în evidență faptul că, în faza formării teraselor fluviatice, râurile care debușeau din spațiul deluros au construit, la contactul cu zona de subsidență a Crișurilor, o serie de glacisuri, din reuniunea căror a rezultat o câmpie înaltă, cu caracter piemontan.

P 51 Tudor
Prezența acestei unități de relief a fost semnalată pentru prima dată de P. Cotet (1957) și I. Berindei (1969) sunt de părere că aceste forme de relief constituie un piemont de acumulare, reprezentat printr-o succesiune de terase piemontane, rezultate în urma unui proces de acumulare la nivelul teraselor fluviatice Pleistocene. Analizând unități de relief similare, E. Vespremeanu (1972) vorbind despre Dealurile Lipovei și Gh. Măhăra (1974) despre Câmpia Crișurilor, se aduc precizări substanțiale privind geneza lor prin procese de glacisare condiționate, în cea mai mare parte, de retragerea nivelului de bază a Lacului Panonic. Aceasta nu s-a făcut brusc, ci au existat mai multe stadii de regresiune lentă, de abraziune, menționate pretutindeni în jurul Bazinului Panonic.

P 52 Tudor
Glacisurile sunt foarte clar exprimate în relieful Depresiunii Cigherului (sectorul vestic), la contactul dintre Dealurile Tăuțului, Munceii Șiriei și câmpia de divagare a Crișului Alb. Se racordează perfect cu terasele inferioare ale Cigherului, ceea ce demonstrează dezvoltarea lor simultană. Astfel, glacisului superior îi corespunde terasa de 30 m, celui mijlociu terasa de 15-20 m, iar celui inferior, nivelul terasei de 6-10 m. În Câmpia Crișurilor este semnalat și un al patrulea glacis, la altitudinea de 100-120 m (Gh. Măhăra, 1974). În spațiul analizat în lucrarea de față, la acest nivel se desfășoară luncile Crișului Alb, Teuzului și Cigherului.

Trecerea de la o treaptă de glacis la alta nu se face tranșant, printr-o frunte, ca în cazul teraselor, ci prin intermediul unor ușoare inflexiuni, fapt care contribuie și mai mult la conturarea aspectului de câmpie piemontană rezultată prin îngemănarea glacisurilor. (Fig. 27)

3.4.7. Munții Apuseni

P 53 Tudor
Munții Codru Moma, parte a Munților Crișurilor, reprezintă un horst clar individualizat, orientat pe direcția NV – SE (Georg. României, III, 1987). Cu excepția sectorului sud-estic, unde intră în contact cu Munții Bihorului prin intermediul înșeuării Groși-Criștior, limitele cu Depresiunea Zărandului sunt „îndulcite” de prezența formațiunilor piemontane. Munții prezintă o asimetrie destul de pronunțată, versantul vestic fiind mai înclinat decât cel estic. Culmea

p28 Rmnl 2007

principală dă limita între județele Arad și Bihor, astfel încât arealului studiat îi aparține doar versantul sudic și parțial cel vestic, drenat de afluenți ai Crișului Alb și ai Teuzului.

Relieful este dispus în trepte, reprezentând resturi ale suprafețelor de nivelare: Pleșu- Izoi (950- 1000 m), Dealu Mare- Doida (650 – 900 m), Moneasa – Finiș (500- 550 m) și nivelul umerilor de vale (350 – 450 m). Încadrarea acestor suprafețe policiclice în ansamblul montan se poate urmări în cele trei culmi principale (Codru, Dievii și Moma) din care se desprind numeroase culmi secundare, orientate preponderent est- vest.

Hipsometric, Munții Codru Moma ating 1112 m în vf. Pleșu, cota de 1000 m fiind depășită în alte patru vârfuri: Izoi (1098 m), Dl. Vârfului (1064 m), Osoiu Mare (1063 m) și vf. Dievii (1044 m).

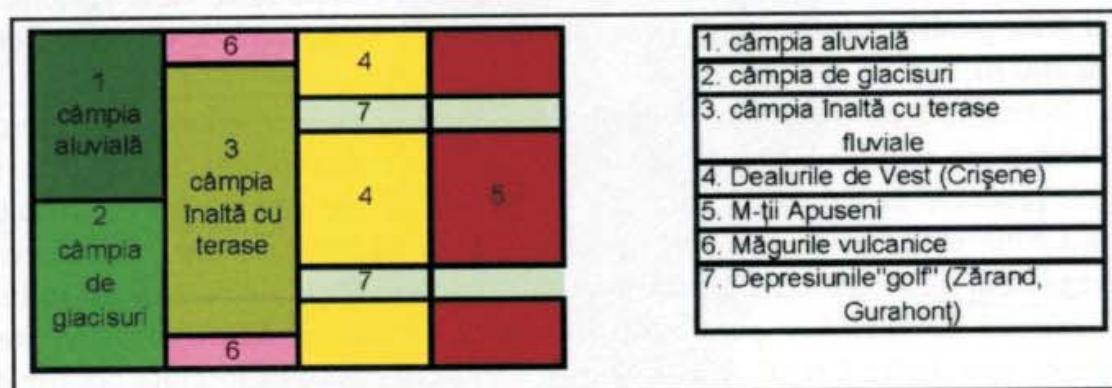

Fig. 27. Dispunerea geometrică a treptelor și unităților de relief a Țării Zărandului

ACESTE ÎNĂLTIMI SE ÎNSCRU ÎN GENERAL ÎN ARIA ROCILOR DURE, RIOLITE PERMIENE SAU EUARȚITE TRIASIC INFERIOARE.

Mozaicarea destul de accentuată a litologiei a determinat existența unor resurse ale subsolului, exploataate intens aici din epoca medievală, între care mineralizațiile de fier, mangan și alte metale neferoase din zona Moneasa Dezna, pirite cuprifere și bauxită de la Rănușa, calcarele marmoreene (de diferite culori) de la Moneasa, precum și andezitele, exploataate cu precădere în Defileul Crișului Alb, la Vâfurile, Pleșcuța, Aciuța, dar și la Dieci, Crocna etc. (Gr. P. Pop, 2000)

Munții sunt străbătuți la extremități de căi de comunicație modernizate cu caracter transversal, dar se află în construcție modernizarea drumului care face legătura dintre stațiunea Moneasa și Vașcău, care traversează principala înșeuare a Munților Codru Moma.

Stațiunea Moneasa s-a dezvoltat pe baza numeroaselor resurse atractive ale zonei, între care apele termale și numeroasele peșteri din carstul din împrejurimi, fiind amenajată și o parte de schi pentru iubitorii sporturilor de iarnă.

Masivul (Muntele) Găina reprezintă sectorul sudic al Munților Bihorului, unitatea centrală a Munților Apuseni. și în cazul acestui masiv, culmea principală reprezintă o limită între Țara Moților și Țara Zărandului, iar din punct de vedere

administrativ limita între județele Hunedoara, Bihor și Alba, astfel încât versantul sud vestic, înspre Depresiunea Hălmagiului, este drenat de afluenți ai Crișului Alb. Culmea principală are o altitudine care variază în jurul valorii de 1400 m, atingând 1486 m în vf. Găina. Culmea este masivă, dar destul de netedă, ca urmare a apartenenței sale la cea de-a doua treaptă a pediplenei Fărcaș-Cârligatele și a modelării în formațiuni sezoniere cu caracter de fliș (conglomerate, gresii cuarțoase, marne cu intercalații de calcar) peste care este dispusă o serie de molasă cu gresii micacee în alternanță cu argile șistoase. Pe alocuri, aceste formațiuni sunt străbătute de dyke-uri de porfire granodioritice, andezite, dacite, riolite, care dau proeminențele care îintrerup monotonia culmii muntoase (Geogr. României, III, 1987).

Din culmea principală se desprind radiar o serie de culmi prelungi, aparținând suprafeței de nivelare Măguri Mărișel (1100- 1200 m). Următoarea treaptă apare în jurul altitudinii de 900 m, integrând o serie de măguri situate între văile afluente ale Crișului Alb, pentru a se prelungi în unele resturi ale suprafeței de nivelare Feneș-Deva, la 700 m.

Așezările s-au dezvoltat la periferia muntelui, cu gospodării răsfirate de-a lungul văilor și risipite pe versanți. Un imbold al dezvoltării acestora a fost mineritul, practicat la Brusturi, Luncșoara și Boldești, dar acum aflat în recesiune. Muntele Găina este faimos la nivel național pentru „Târgul de fete” care are loc anual pe platoul de lângă vârf, în dumînica cea mai apropiată de data de 20 iulie.

Munții Zărandului, parte constituentă a Munților Mureșului, formează cumpăna de ape dintre Crișul Alb și Mureș, alcătuită dintr-o suprafață continuă de la vest la est, din care se desprind spre nord și sud culmi prelungi, etajate la diferite nivele (Valeria Velcea, I. Velcea, O. Mândruț, 1979). Limita spre nord o reprezintă Depresiunea Zărandului, spre sud Culoarul Mureșului, spre vest Câmpia Aradului, prin intermediul unui glacis piemontan, în est majoritatea opinioilor converg spre stabilirea limitei acestor munți pe aliniamentul Căpruța – Slatina de Mureș – Mădrigești – Gurahonț, unde apare o fâșie de calcare cretacice care despart șisturile cristaline cu intruziuni granitice specifice Munților Zărandului, în vest, de ofiolite și rocile eruptive neogene care caracterizează Munții Metaliferi, în est.

P08 Altitudinile Munților Zărandului sunt reduse (Highiș 799 m, Drocea 836 m), și cresc în general de la vest spre est. Asimetria tipică a culmii principale pare a fi legată de prăbușirea mai accentuată a horstului cristalin spre axul tectonic al Crișului Alb. Versantul nordic, mai prelung, este drenat de afluenți ai Cigherului, iar cel sudic de afluenți scurți ai Mureșului.

Suprafețele de nivelare sunt slab reprezentate, fiind conservate fragmentar la nivelul culmii principale și al culmilor interfluviale secundare.

Munții sunt bine împăduriți, ei reprezintă o discontinuitate între Valea Mureșului și Tara Zărandului. Accesul auto se poate face pe un drum nemodernizat, care leagă Bârzava de Tauț, peste înșeuarea dintre masivul Highiș și Drocea. Există o halta de cale ferată pe valea Mureșului la care sătenii pot ajunge pe jos în câteva ore, pe poteci sau pe drum forestier. Iarna accesul este mai dificil.

Prezența granitelor și apropierea de calea ferată magistrală de pe valea Mureșului au favorizat exploatarea rocilor de construcții, în carierele de la Bârzava, Conop, Radna, Păuliș.

Între munte și Câmpia Aradului, modelarea s-a făcut printr-un proces de pedimentație, fiind sculptată în versanți o treaptă de 150-200 m. Acest glacis piemontan, are o utilizare viticolă (Podgoria Aradului) și datorită influențelor climatice.

Munții Metaliferi sunt reprezentați prin subunitatea lor vestică, situată între aliniamentul Căpruța - Gurahonț și cel dintre Petriș și Vața de Jos, ambele urmate de șosele parțial modernizate. Recent s-a adoptat denumirea de Munții Săvârșinului (Geografia României, III, 1987), în locul celei vechi de Măgura Ciunganilor.

Relieful este etajat (700-800 m, 400-600 m și 350-375 m). Complexul ofiolitic este străbătut de corperi intrusive, aparținând magmatitelor laramice, în lungul unor falii, ca și magmatite eruptive (andezite, dacite, riolite) la care se adaugă sedimentarul pliocen. Altitudinile acestor munți depășesc pe alocuri 800 m (Văratec 881 m, Husu 804 m), linia marilor înălțimi fiind spre nord, înspre valea Crișului Alb, în contrast cu Munții Zărandului. Partea nord-estică, Munții Săvârșinului reprezintă un aparat vulcanic tipic, cu o dispoziție radiară a rețelei hidrografice.

Afluenții Mureșului sunt mai lungi, formându-se bazinete depresionare, care adăpostesc sate de munte. (Fig. 90).

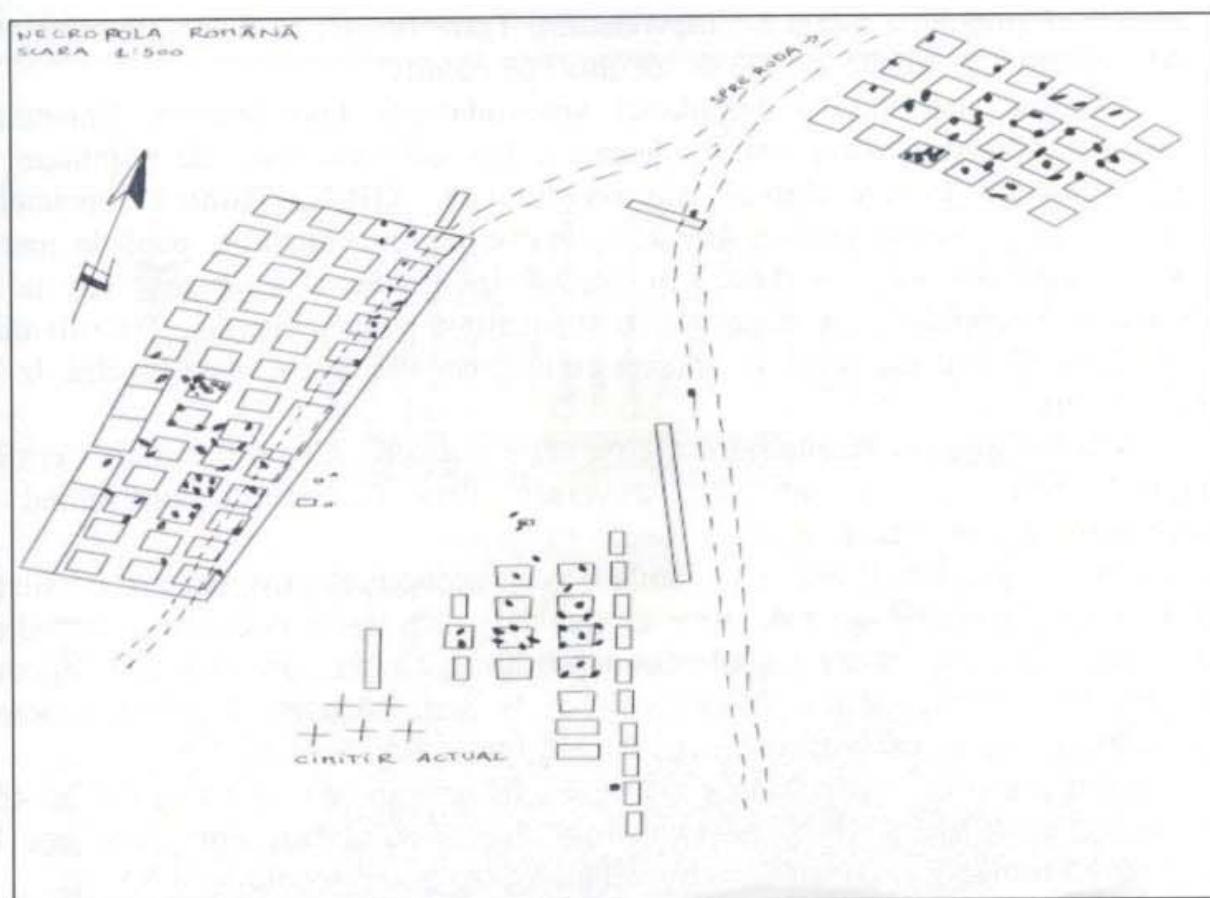

Fig. 44. Necropolă romană – mina Ruda-Brad-
(după „2000 de trepte în mineritul zărăndean”, 1979)

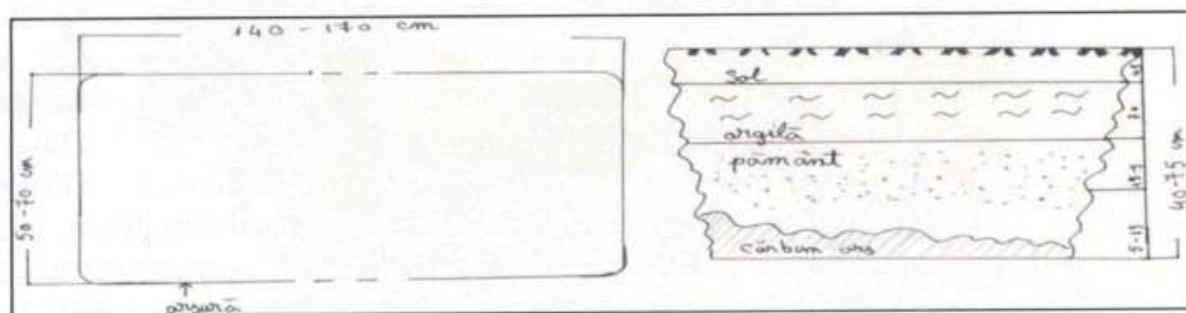

Fig. 45 Schița unei gropi de incinerare și înhumare Mina Muncelu Brad
(după „2000 de trepte în mineritul zărăndean”, 1979)

Multitudinea spațiilor depresionare situate în cadrul și la periferia Munților Apuseni, alături de marea varietate a reliefului reprezintă factorii fundamentali care au favorizat apariția formațiunilor statale de tipul „țărilor”.

Deși țările sunt menționate documentar doar la începutul mileniului II e.n. acestea ființau practic, cu mult înainte. Pe baza unor documente scrise tot mai numeroase după instaurarea treptată a dominației maghiare, Ștefan Pascu (1980)

sugerează că populația totală a Voievodatului Transilvaniei ar fi fost de circa 400 000 de locuitori, în medie 20 000 de locuitori pe comitat.

Marea majoritate a populației voievodatului Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului era românească. Un oarecare spor de populație se înregistrează în primele decenii ale secolului al XIII-lea datorită repetatelor colonizări cu populație străină, imigrări dintr-o regiune într-alta, până la marea invazie tătară din 1241 – 1242. În același mod autorul citat mai sus ia în considerare o populație de circa 550 000 locuitori pentru întreaga Transilvanie; pentru Țara Zărandului se poate aprecia cu aproximație foarte mare o cifră de 25 000 locuitori.

Drumurile de legătură situate pe văile Crișului Alb, Mureșului, Crișului Negru și prin pasurile carpatici, traversau Țara Zărandului contribuind la dezvoltarea lor economică.

Secolele XI-XIII pun în evidență o viață economică prosperă și o populație relativ densă, numărul tot mai mare al satelor pomenite în documente dovedind acest lucru. Cea mai mare localitate din depresiunea Zărand pare să fi fost Pâncota. Documentele vremii vorbesc despre viile de la Ineu, Măderat, Pâncota, Mocrea, Agrișu Mare, precum și despre livezile cu pomi fructiferi de aici.

Organizarea voievodală de aici apare în scris în sec. al XV-lea (*Fig. 46*), dar ea este mult mai veche. Mulți voievozi reușesc să obțină titluri nobiliare. Ei sunt „nobili români” ai cetății Siria, menționați la mijlocul secolului al XV-lea. Populația păstrează cu încăpătânare numirile proprii, românești sau româno-slave, astfel că administrația feudală nu va modifica decât în măsură foarte redusă caracterul hărții etnice a acestui ținut.

La începutul sec. al XV-lea nu mai există nici o urmă din vechea populație slavă în aceste ținuturi, iar colonizarea sârbilor începe către sfârșitul secolului, reușind să treacă Mureșul doar în secolul următor, în timpul domniei turcești.

P09 Invazia tătară a constituit un moment demografic de răscruce, întrucât o mare parte a populației din Comitatul Zărandului a fost ucisă și dusă în robie. *Șt. Pascu* (1980) crede că a fost nevoie de 6 decenii pentru ca populația să se redreseze din punct de vedere demografic, atingând la 1300 aceeași cifră ca în 1241. După o scurtă perioadă de creștere demografică, urmează, și în secolul al XIV-lea momente în care populația este decimată, de această dată de marile epidemii, între care s-a evidențiat marea epidemie de ciumă din 1348-1349. Alte epidemii, de virulență mai mică, au avut loc și în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Vitalitatea populației a depășit, treptat, nu fără greutate, anii de criză, și a început să crească numeric, doavadă în acest sens fiind numărul mare de sate consemnate pentru prima dată în documente, în acest secol al XIV-lea, și în secolul al XV-lea. În Comitatele Arad și Hunedoara, 75% din numărul total de sate medievale sunt menționate în perioada 1351-1551.

Rus u
P 66

WOT

Se crede de altfel că această epocă, în special prima sa jumătate a fost și una de creștere demografică, populația totală a Voievodatului Transilvaniei atingând probabil o cifră de 1 200 000 locuitori pe la mijlocul secolului al XV-lea (Şt. Pascu, 1979). Pe baza acestei cifre și a datelor oferite de autorul mai sus citat pentru comitate, se poate estima că populația teritoriului analizat se ridică la circa 100 000 locuitori, ceea ce înseamnă un spor demografic remarcabil. Din acest moment însă, sporul demografic înregistrează o anumită stagnare și chiar scăderi, ca urmare a deselor invaziilor turcești, și a situației de instabilitate instaurată în regatul Ungariei în secolul al XVI-lea.

Perioada următoare, cea a cuceririi turcești este și mai vitregită din punct de vedere al izvoarelor demografice. Deși, se apreciază o scădere semnificativă a populației, nu poate fi vorba de un „vid” demografic, aşa cum susțin unii autori maghiari. Este perioada în care multe din aşezările din vestul Țării Zărandului sunt părăsite de locuitori, care se stabilesc în aşezări mai mari și mai bine apărate, sau se retrag în aria montană. Izvoarele demografice se înmulțesc semnificativ odată cu intrarea părții de vest a Țării Zărandului în Imperiul Habsburgic.

1.2. Densitatea și repartitia spațială a populației

Densitatea populației permite evidențierea diferențierilor repartiției locuitorilor dintr-un anumit teritoriu, indicând gradul de concentrare sau dispersie al acestora.

Densitatea generală este 33,31 de loc/kmp, mult sub media pe țară de 90,5 loc/km². Comparativ și sub media pe județe, în județul Arad 59,5 loc/km² și județul Hunedoara 68,9 loc/km² și față de Regiunea de Vest 61,1 loc/km² pentru Densitatea fiziologică (agricolă, agrară) 61 loc /km² teren agricol

Prin raportarea la un spațiu social, densitatea populației „apare ca o reflectare esențială a zonelor de populare, a arivelor culturale și a gradului de antropizare a spațiului oicumenic” (N. Popa, 1999). Totodată, densitatea populației stă la baza unor fenomene demografice de tipul migrațiilor, a căror manifestare devine efectivă atunci când densitatea subzistențială depășește pragul de sustenabilitate al teritoriului considerat.

În acest context, menționăm existența inconvenientelor cunoscute în exprimarea densității incluse de particularitățile teritoriului de referință, care derivă din includerea în teritoriul aferent a unor unități administrativ – teritoriale, a unor întinderi de terenuri afectate de restrictivități naturale improprii habitatelor umane permanente (fragmentare și declivitate ridicate, umiditate a solului, diverse procese de eroziune liniară, etc.).

Pentru Țara Zărandului indicii densității luați în studiu sunt: densitatea generală a populației și densitatea fiziologică sau agricolă (care exprimă cel mai fidel rolul și intensitatea presiunii antropicice asupra teritoriului). (Fig. 47)

Analizată pe intervale de timp lungi se poate aprecia că la 1992 densitatea medie era de 65,9 loc/km² pentru Regiunea de Vest, în județul Arad 62,9 loc/km², iar în județul Hunedoara 77,6 loc/km²

mu - 1 loc bibliografie

Cu cât satele erau mai aproape de linia de autobuse, cu atât mai mult apar modernizările în ceea ce privește vestimentația. Mâneca începe să aibă o linie modernă, lipsită de pumnari și creți pe umeri, fiind dreaptă și doar puțin strânsă la partea inferioară. În jurul gâtului, cămașa are un guler îngust și drept. Împodobirea acestei cămăși constă într-o broderie de culoare dominant neagră, element de mare specificitate. Broderia gulerului și pumnarului este deosebită de aceea a gurii cămășii. Rezultatul este o broderie deasă și măruntă, de o mare finețe și de un strict geometrism (romburi, cruci, încârligate, unghiuri, cruci drepte, zăluțe etc.). Broderia gurii cămășii este de dată mai recentă și exprimă un alt stil, singurul element comun fiind interpretarea cromatică. (tehnica lanțului „pe după ac”, depășindu-se stilul geometric).

Cusăturile sunt executate cu bumbăcel, în ultima vreme cu ață de mașină. Inițial „gulerul înalt” a fost cusut cu roșu sau cu albastru închis. Negru a înlocuit roșul și albastrul închis, uneori folosindu-se simultan. De la primul război mondial, negru este dominant, însă se mai folosesc și galben, roșu, verde, violet, albastru.

După 1940, în estul Zărandului vechea cămașă este înlocuită prin cămașa „buceșenească”, dezvoltată sub două variante: cu pumnari, aceea pătrunsă pe direcția Bucium – Cerbu – După Piatră- Stănița- Rovina- Curechiu și fără pumnari, aceea venită pe linia Buceș- Mihăileni- Blăjeni.

În condițiile unei separații accentuate a subzonei vestice din Zărand prin anii 1890- 1900 s-a trecut direct de la cămașa românească la cămașa cu guler înalt și cu platcă pe umeri. Acest tip de cămașă este specifică pentru Mesteacăn, Ribița, Obârșia, Tânăvița, Bulzești, Tomnatec, Rișculița. Acest tip de cămașă s-a dezvoltat în contact cu cămașa românească din Câmpia Aradului, ca și tipul corespunzător din sudul Bihorului. Anumite elemente ale acesteia sunt împrumutate de la cămașa de tip orășenesc: gulerul înalt și îndoit, platca pe umeri, pieptii și pumnarii lați. Pieptii despicați pe toată lungimea lor, sunt alcătuși din mai multe cute („pături” sau „îndoituri”), prinse în partea de jos, cu o bentită (chingă) din pânză, cusută cu tigheluri. Platca apare mai ales la începutul secolului XX, la cămășile din pânză de fabrică, cusute de croitorese, încheiate cu nasturi, roșii la cei tineri, albaștri la cei bătrâni. Această cămașă este împodobită prin cusături din fuior lucios de cânepă, sau din bumbac, la guler și la pumnari, alcătuite din motive realizate prin tehniciile broderiei pline, broderiei ajurate sau prin utilizarea lor mixtă, încadrată cu două-patră rânduri de „ochiți”.

Din același material ca și cămășile se lucrează și „izmenele” sau „gacii”. În Zărand, ca în alte părți, aceștia sunt foarte obișnuiți pentru portul de vară. Sub forma gacilor scurți și largi, această modă a pătruns în Zărand, sub influența portului din Câmpia Aradului, Bihor, Sălaj ca o consecință a relațiilor economice dezvoltate în secolul al XIX-lea.

Exemplarele cele mai împodobite se întâlnesc în Buceș, Stănița și Curechi. Elementele decorative sunt mult asemănătoare celor utilizate în Câmpia Aradului și în zona Bihor. Astfel, cele două foi se prind cu o cheie lucrată cu acul, iar la poale se cos câteva rânduri de „șabac” și un rând de colții croșetați.

Unitatea portului este demonstrată prin folosirea acelorași elemente decorative la mai multe piese de îmbrăcăminte (cămașă, gaci, laibăr de vară).

Atât portul de iarnă cât și cel de vară în zilele mai răcoroase este întregit cu o vestă sau laibăr din pânză, ceva mai scurt decât cămașa, dar tot cu mânci. Cel pentru sărbători este mai împodobit, mai ales pe piept și mânci. Adeseori marginea laibărului este împodobită cu colțisor. La sfârșitul secolului al XIX-lea se întâlnește doar în satele din preajma Crișului. Inițial a constituit o piesă de sărbătoare a unei categorii sociale mai înstărite, cu relații mai strânse cu Abrudul.

Dintre piesele de "pânură", țundra neagră și-a păstrat în bună parte structura morfologică – observată în tablourile lui Horea și Crișan. Modificările suferite sunt doar de ordin cromatic și ornamental. Atât țundra neagră, cât și sumanul sau laibărul alb de pânură care i-au urmat, se află pe cale de dispariție. Ele se mai întâlnesc doar în portul bătrânilor și a păcurarilor.

Din portul păcurarilor și al oricărui zărăndean plecat la drum, ori la pădure, nu poate lipsi sarica sau bunda, o haină special confectionată din mai multe piei de mile sau de oaie, care se poartă pe umeri, aşa cum se poate vedea și în tabloul lui Cloșca de la Muzeul Brukental. Bunda are forma unei lungi pelerine, fără mânci.

Alături de sarică menționăm încă o piesă de blană specifică portului bătrânesc, „pieptarul de încins”, apărut în legătură cu o altă îndeletnicire, cu mineritul industrial. Aceasta se asemănă pieptarului infundat, cu deosebirea că este mai lung și netivit la porțiunea inferioară, deoarece se introduce în cioareci. În afară de unul sau două buzunare, dispuse mai sus, uneori este decorat cu o floare în piept în stilul broderiei cojoacelor abrudenești sau buciumănești.

O altă piesă din piele, de asemenea specifică îmbrăcăminteii bărbătești, este cureaua sau chimirul, întrebuiuștată la încins mijlocul trupului, atât vara cât și iarna. Înainte de primul război mondial chimirul atingea până la 35 cm lățime. Bătrâniții țineau la curea pipa, tutunul, cremenea, amnarul, banii și o serie de alte lucruri. Aceste chimire se procurau la târgurile din Zărand și împrejurimi. După 1900, generația mai Tânără adoptă o curea îngustă (15-25 cm), împodobită cu ornamente stanțate și cusute cu șuvițe de piele colorată și încheiate în față cu curelușe.

Podoabele constituie și pentru bărbați o preocupare deosebită, îndeosebi la cei tineri. Astfel, cu prilejul diferitelor sărbători flăcăii poartă lătișare prinse la pălării sau la buzunarul laibărului, executate din mărgeluțe colorate, cu același procedeu tehnic ca și cele cu care fetele se gătesc în jurul gâtului.

Putem conchide cu precizarea că cele mai vechi indicații referitoare la portul zărăndenilor datează de la sfârșitul secolului al XIV-lea și din secolul al XV-lea, pe temeiul picturilor de la bisericile din satele Crișcior și Ribița. Reflectarea răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan în operele de artă ale epocii și unele mențiuni din cronicile secolului al XVIII-lea (Cronica anonimă de la Sibiu 1785). Pentru vremea respectivă erau multe similitudini cu zona Zlatna. Diferențierea portului zărăndean s-a făcut în a doua jumătate a aceluiși secol, datorită influențelor, a schimburilor economice și datorită modificărilor limitelor administrative.

Evoluția acestui port, ca și a altor aspecte din arta populară zărăndeană a fost neconenit determinată de dezvoltarea ocupațiilor și tipul economico –

etnografic de aşezări. Trecerea de la situația în care agricultura montană și păstoritul dețineau rolul principal în obținerea mijloacelor locale de trai, la minerit, meșteșugurile țărănești, comerțul cu fructe, zarzavaturi, vite, lemne și produse obținute prin prelucrarea acestor materii prime, obligă locuitorii Zărandului să intre în relații economice cu ținuturile care permiteau un schimb reciproc de produse. Portul se resimte și el de pe urma acestor relații economice în plină dezvoltare. Subzona vestică se orientează spre Câmpia Aradului, spre subzona minier-industrială a Vașcăului și subzona Codrului, iar subzona estică este influențată de câmpia Mureșului, ținutul Orăștiei, al Zlatnei și al Abrudului.

Acest proces este accentuat în urma arondării administrative din 1876, când zona etnografică Zărand este împărțită între județele Arad și Hunedoara. Menținerea acestei situații vreme de trei sferturi de veac, a determinat unele deosebiri esențiale în portul din estul și cel din vestul Țării Zărandului.

Până la începutul secolului XX nota decorativă dominantă a pieselor de îmbrăcăminte femeiască și bărbătească a constituit-o prezența motivelor ornamentale geometrice, cunoscute prin liniile și contururile lor desăvârșite. Forma și denumirea lor relevă sursa realistă de inspirație a creatorilor populari: mediul înconjurător și ocupațiile. Ca și colorit predominau roșul, negrul, albastrul închis și albul.

Dezvoltarea economică a Țării Zărandului (prin minerit și comerț) a determinat o creștere a pretențiilor și aspirațiilor moților crișeni, iar ca urmare o dezvoltare a gustului estetic al acestora. Se îmbogățește vechiul stil geometric și paleta cromatică. Totuși, în vestul Zărandului domină cusăturile albe, iar în est cele negre.

2.8.2. Cântece și jocuri din Zărand

Din Munții Apuseni până dincolo de granițele României spre Ungaria, de-a lungul celor două râuri Crișul Alb și Crișul Negru se întinde o zonă interesantă din punct de vedere folcloric. Melodiile de joc de acolo se numesc „Ardelene” și pot fi în ritm binar și sincopat. Alternația acestor ritmuri în joc produc multă varietate. Pe lângă ritm, melodiile acestor jocuri sunt foarte expresive, de aceea auditorii le ascultă cu plăcere.

Dansul popular tradițional din Țara Zărandului este asemănător celui din Munții Apuseni, adeverind încă o dată că nu degeaba Țara Zărandului este numită și Țara Moților Crișeni. Dansul cel mai frecvent este „țarina” sau „abrudeanca”, dar se mai joacă și învârtita, jianca și sdruhăita. A prins rădăcini și călușerul, adus din alte zone ale Ardealului.

Cele mai multe elemente de cultură populară sunt aproape identice cu ale moților din Munții Apuseni cu care locuitorii văii Crișului Alb s-au aflat în contact permanent, de-a lungul veacurilor.

Țara Zărandului continuă să fie una din cele mai importante zone în care tradițiile și meșteșugurile populare s-au conservat foarte bine. În fiecare an au loc mai multe manifestări cultural – artistice: Festivalul concurs „Comori folclorice”

2.9. Ocupații tradiționale

În funcție de elementele geografice în regiunea cercetată se disting trei forme de relief cu răsfrângeri asupra ocupățiilor: muntele, dealul și lunca. Partea muntoasă și deluroasă este acoperită cu păduri de stejar și fag, cu pășuni bogate în ierburi și conține minereuri prețioase (aur, argint, fier, aramă, cărbuni) oferind condiții prielnice în vederea dezvoltării meșteșugurilor pentru prelucrarea lemnului în vederea păstoritului și creșterii vitelor precum și pentru minerit. Lunca Crișului Alb, cu un pământ roditor, este prielnică pentru o agricultură intensivă și pentru creșterea vitelor mari. O mare parte din Zărard, cu un pământ lutos-calcaros a oferit olarilor o materie abundantă și de bună calitate pentru dezvoltarea olăritului și vărăritului și pentru ceramica pictată și smălțuită de Zărard.

Meșteșugurile au apărut în perioada premodernă, după ce oamenii s-au eliberat de dependența feudală. Printre primii meșteșugari se numără: lemnarii, fierarii, tăbăcarii, cojocarii, opincarii, cizmarii, pălărierii.

La Hălmagiu, Dezna, Gurahonț, Moneasa una dintre cele mai importante așezări a Țării Zărandului existau cupoare de fier topit, adus de la Rășchiuța, Zimbru și de sub Muntele Găina. Se confecționau unelte agricole, topoare, sape, coase, seceri, ferării pentru pluguri, grape, care, căruțe pe care le vindeau în târguri.

În viața economică s-a produs o înviorare ca urmare meserile au luat un mare avânt, aspect demonstrat prin următoarele cifre: în 1882 în Hălmagiu existau 110 meșteri; în 1884 erau 137 meșteri, pentru ca în 1892 numărul acestora să ajungă la 232.

După Primul Război Mondial, oamenii întorși din război și din SUA unde fuseseră emigranți, au determinat ascensiunea meserilor de : frizeri, măcelari, olari, croitori, morari, brutari, pantofari, librari, lucrători în diferite centre comerciale (restaurante, prăvălii, depozite de sare, magazine alimentare și de uz casnic). Aprovizionarea se făcea de la fabrici sau de la prăvăliile en gros- iștilor din Oradea, Arad, Timișoara. Se lucra și cânepa folosindu-se melițe, perii și pieptene pentru fuioare și lână, vărtelnițe, urzoiu, războiul de țesut.

În ținutul Zărandului, dar și în afara lui, zărădenii după ce au deprins variantele îndeletniciri, și-au arătat pe parcurs spiritul de o rară inventivitate, unele sate specializându-se într-un anume tip de meșteșuguri țărănești.

Apreciind după stadiul lor actual, ocupățiile exercitatate pe acest teritoriu, pot fi împărțite în trei mari grupe.

a. *Îndeletnicirile primitive* – culesul din natură (fructe de pădure, ciuperci, plante medicinale), albinăritul, pescuitul, vânătoarea, care în trecutul îndepărtat au jucat un rol însemnat, atunci alcătuind un mijloc principal de trai.

b. *Ocupațiile principale* – lucrul la pădure, păstoritul, creșterea vitelor, pomăritul, agricultura și mineritul („băieșitul”) care, datorită faptului că sunt practicate aproape în toate gospodăriile, pot fi numite și ocupății de masă.

c. *Meșteșugurile țărănești* și alte îndeletniciri speciale, numite uneori ocupății anexe, în raport cu cele precedente.

Pentru municipiul Brad lungimea totală a rețelei de apă (potabilă și canalizare) este de 67,2 km, cu 45 km mai mult decât în 1992.

Majoritatea capacităților de alimentare cu apă potabilă au ca sursă apele subterane.

În intravilanul localității Brad, majoritatea străzilor au traseu sinuos, cu lățimi mici, iar zonele marginale sunt parțial sau total din pământ, doar în parte sunt pietruite. Pe aceste străzi nu există separarea circulației rutiere de aceea pietonală prin intermediul trotuarelor, iar dotările edilitare sunt inexistente.

Surgerea apelor se face prin șanțuri sau rigole. În anotimpurile cu precipitații abundente străzile sunt improprii circulației rutiere. În concluzie, și dotarea municipiului Brad cu lucrări tehnico-edilitare este deficitară. La această situație mai contribuie o serie de factori: inexistența unui centru civic bine conturat, cu funcții adecvate, la nivel de municipiu, lipsa unui centru comercial, a unui centru sportiv și de spectacole, disproportiona dintre confortul urban al zonei centrale și al zonelor periferice, atât în ceea ce privește fondul construit, cât și al echipării edilitare și dotării cu instituții și servicii publice.

Se impun o serie de măsuri cum ar fi: revitalizarea și reabilitarea urbanistică a unor ansambluri de locuințe colective, a zonelor de recreere în aer liber (cinematograf de vară, zonă de agrement), a construirii unor instituții publice, mai ales în domeniul învățământului și culturii. Sursele și rețelele edilitare sunt insuficiente asigurării unui confort urban decent.

3.1. Căi și mijloace de comunicație utilizate în schimburile economice intra și extra regionale

3.1.1. Considerații generale

P10 În organizarea spațiului geografic un rol determinant îl au căile de comunicație.

Ele formează rețele vaste și complexe, care acoperă teritoriul Ţării Zărandului în toate direcțiile. Totuși, doar unele dintre aceste căi de comunicație, cele magistrale sau principale, se constituie în adevărate „linii de forță” ale teritoriului; celelalte au rolul de a conecta celelalte așezări la rețeaua națională punctează I. Ianoș, 1981 citându-l pe P. Vidal de la Blache: „orașele și drumurile sunt marii inițiatori ai unității teritoriale”, argumentând în favoarea unei abordări funcționale a spațiului geografic și în regionarea geografică, în general.

Căile de comunicații sunt prezentate în ordinea lor obișnuită: terestre, feroviare și rutiere.

3.1.2. Căile de comunicații feroviare - scurt istoric

Țara Zărandului se evidențiază printr-o densitate redusă de căi ferate. Calea ferată dintre Arad și Brad a fost construită într-un interval de 19 ani. Astfel, prima dată s-a deschis linia Arad- Sântana- Pâncota- Ineu, în 1877, urmată de Ineu – Sebiș, în 1881, Sebiș- Gurahonț în 1889, tronsonul cel mai dificil prin defileul Crișului Alb, fiind pus în exploatare abia în 1896 pe direcția Gurahonț-Hălmagiu-

Brad (Gr. P. Pop, 1984, D. Turnock, 1995). Din această cale ferată, s-au construit linii secundare: Ineu – Cermei (1889) și Sebiș – Moneasa (1893, între timp dezafectată).

Pe 30 noiembrie 1906 se deschide un nou traseu din Arad spre localitățile din Podgoria Aradului, pe o linie cu ecartament îngust (1000 mm), instalată pe platforma drumului Arad-Ghioroc. Calea ferată nu pleca din gara mare, ci din gara Arad-Podgoria, care tocmai fusese construită mai aproape de centrul orașului. Deși gara nu mai există, și astăzi piata unde se află se mai numește „Podgôria”. Linia Arad – Ghioroc a fost urmată de Ghioroc – Siria – Pâncota și Ghioroc – Radna, întregul sistem fiind funcțional în 1908. Din 1913 s-a introdus pe aceste linii trenulețul electric cunoscut sub numele de „Sägeata Verde”. Această cale ferată a fost prima linie electrificată din România și Europa de Est, și a opta din lume (Arad, Monografia Județului, 1999). Imediat după 1990 linia îngustă Pâncota-Ghioroc-Radna a fost închisă. Eforturile de a redeschide acest traseu foarte popular s-au lovit de incapacitatea financiară a autorităților, astfel că legătura se face cu autobuze, iar linia ferată a și dispărut. Doar „Sägeata Verde” a fost salvată și se „odihnește” în muzeul de la Ghioroc.

Punerea în funcțiune a căii ferate Deva – Brad, în 1988, s-a dovedit a fi o acțiune eşuată, aceasta fiind abandonată după 1990, ca urmare a numeroaselor probleme tehnice. Această linie ar fi putut avea un impact asupra aşezărilor de pe văile secundare din partea sud-estică a ținutului Tării Zărândului, din județul Hunedoara.

Alte linii ferate au rămas în stadiul de proiect din perioada interbelică și până în prezent. Astfel, a fost propusă printre altele linia ferată Vașcău – Vârfurile (D. Turnock, 1995).

Căile ferate din Tara Zărândului se află într-o stare înaintată de degradare. Sunt puternic afectate şinele și traversele, podurile și podețele, fiind necesare lucrări urgente de modernizare pe unele trasee.

Viteza scăzută de rulare pe traseele feroviare prezентate a generat o scădere a traficului de mărfuri și persoane, în favoarea căilor rutiere unde sunt utilizate fie autobuzele, fie autoturismele personale.

Cea mai circulată rută este, în mod curios, cea dintre Ineu și Cermei, cu şapte perechi de trenuri pe zi.

Regionala de Căi Ferate Timișoara are în jurisdicție și județul Arad.

3.1.3. Căile de comunicații rutiere - scurt istoric

În perioada cuceririi Daciei, dinspre Dunăre porneau drumuri romane înspre interiorul provinciei. Acestea inițial au fost realizate în scopuri militare, pentru ca legiunile romane să poată înainta, apoi au fost îmbunătățite și finalizate după cucerire. Se apreciază că drumurile romane s-au făcut în perioada 100-120, ulterior fiind doar întreținute. Descrierea lor apare în Tabula Peutingeriana, iar existența lor a fost atestată de arheologi.

Drumurile militare romane aveau o bandă centrală de 3-4 m lățime, rezervate infanteriei, încadrate de două benzi exterioare de câte 2-3 m lățime

fiecare, pentru cavalerie. Drumurile erau în general în rambleu, cu două, trei sau patru straturi din dale de piatră, pietriș și piatra spartă de diferite mărimi și greutate, cu o grosime de 50-100 cm.

P11 După retragerea aureliană, în condițiile unui declin generalizat cauzat de marile migrații, drumurile romane se degradează și în cele din urmă dispar. Noile drumuri, mult inferioare ca realizare tehnică, în fapt simple cărări, urmău în general culmile, apoi circulația a fost mutată pe râu, când situația politică și economică se stabilizează. P502

În Evul Mediu, Țara Zărandului fiind inclusă, treptat în Regatul Ungariei, se amenajează noi drumuri, care urmează în general cursurile de apă, și care uneau principalele cetăți sau centre religioase și comerciale.

Majoritatea erau drumuri naturale, de pământ, iar amenajările se făceau numai pe așa numitele „drumuri mari”, cum ar fi cel de pe valea Crișului Alb.

În perioada turcească, drumurile comerciale au fost construite prin munca gratuită a țăranilor și erau păzite de oameni înarmați care, în schimbul, acestor servicii, erau scuți de anumite obligații.

În afara drumurilor propriu – zise, existau și altele, cu aspect de poteci, care permiteau accesul pe jos, cu calul sau cu carul, pentru transportul diferitelor produse. Între acestea, se pot aminti drumurile pastorale, drumurile lemnarilor și altor negustori, drumurile meșteșugarilor.

În ariile deluroase sau montane, drumurile erau pietruite cu balast sau piatră spartă, uneori bolovaniș, dar nu erau întreținute.

Epoca modernă debutează cu integrarea regiunii în Imperiul Habsburgic începând cu secolul al XVIII-lea. Apar drumuri pietruite în mod organizat, poduri peste cursurile de apă, precum și primele organizații care se ocupă cu administrarea drumurilor.

Balastarea propriu – zisă a drumurilor începe după anul 1880, în condițiile tehnice corespunzătoare epocii. În acest fel s-a construit drumul de la Sebiș la Moneasa. P503

511 În 1926 Inspectoratul de Drumuri și Șosele Timișoara administra drumul nr. 36, Deva – Brad - Vârfurile – Beiuș – Oradea.

P511 În februarie 1939 apare Legea pentru reorganizarea drumurilor, prin care drumurile naționale sunt renumerotate. Astfel, în subordinea Direcției Generale a Drumurilor Timișoara se aflau drumurile Arad – Ineu – Bocșig – Beliu – Craiva (nr. 94), Brad- Vârfurile – Beiuș (nr. 26) și Bocșig – Vârfurile (nr. 95).

512 Începând cu data de 6 aprilie 1951, Direcția Regională de Drumuri și Poduri Timișoara, administra, drumurile următoare: D.N. 76 (fost 26) – Brad, Vârfurile, Beiuș.

P512 Următoarea etapă de extindere a drumurilor naționale are loc în 1977 prin promovarea ca drumuri naționale a următoarelor trasee: Chișineu Criș - Ineu – Vârfurile (D.N. 79 A). Drumul de pe valea Crișului Alb a fost clasat ca drum național și ca urmare a influențelor fostului director al Direcției Generale a Drumurilor Timișoara, originar din Vârfurile. P513

P513

Perioada comunistă a coincis cu etapa de modernizare a majorității drumurilor naționale, regionale (județene). S-a asfaltat drumul DN 76 Brad – Vârfurile – Vașcău.

După 1990 au fost reabilitate substanțial vechile drumuri, și este în proiect varianta de ocolire a localității Ineu. Pe drumurile județene s-a adoptat soluția modernizării cu îmbrăcăminte asfaltică ușoară, mai puțin rezistentă în timp, în condițiile existenței unui trafic mai redus.

Principala sarcină a Direcției Generale a Drumurilor Timișoara și a direcțiilor județene Arad și Hunedoara, este întreținerea și repararea drumurilor, și menținerea în permanență a rețelei de drumuri în stare de folosire.

Drumul național DN 79A, de pe valea Crișului Alb, traversează de la est la vest Țara Zărandului, de la Brad la Ineu spre Chișineu Criș și se află în stare bună, suportă traficul intens și greu al orașului Ineu și tranzitul dinspre Deva spre Oradea.

Unitatea de măsură pentru traficul rutier este MZA, adică media zilnică anuală, realizată din media traficului zilnic pe durata unui an.

Valorile minime de trafic pe drumurile naționale sunt de sub 500 de autovehicule pe zi în sectorul Ineu – Sintea Mare de pe DN 79 A și DN 74 (Brad – Abrud – Alba Iulia). Pe drumurile județene maxima absolută s-a înregistrat pe DJ 709 A, între Șiria și Seleuș, prin Pâncota, unde circulau zilnic 5270 de autovehicule. Întrucât și valorile pe segmentele Arad – Șiria (2930 MZA) și Seleuș – Ineu (3560 MZA pe DJ 792) sunt foarte ridicate pentru un drum județean se propune promovarea drumului Arad – Șiria – Pâncota – Ineu – Brad la rangul de drum național. Valori de peste 2000 MZA se mai înregistrează pe DJ 792 A Bocsiug – Beliu – Craiva, DJ 793 Sebiș – Buteni – Chisindia.

Circulația mai redusă se înregistrează pe drumurile comunale, care în cea mai mare parte nu sunt asfaltate și întreținute. O situație aparte, mai privilegiată o are DC 16 (Brad – Ruda – Brad) care este practicabil în toată perioada anului.

Drumurile naționale sunt administrate și întreținute de Direcția Regională de Drumuri și Poduri Timișoara, pe când cele județene sunt în subordinea Consiliilor Județene, iar drumurile comunale, în cea a Consiliilor Locale pe raza cărora se află. Secția de drumuri Arad – are în componentă și districtele de drumuri: Buteni (pe DN 79 A) și Vârfurile (pe DN 76).

3.1.4. Conectivitatea așezărilor din Țara Zărandului

P12

Așezările situate de-a lungul căilor de comunicație principale beneficiază de avantaje evidente, în multe cazuri dezvoltarea lor socio – economică fiind în strânsă legătură cu accesul la acestea. În cele din urmă, multe dintre ele își asigură calitatea de „loc central” prin funcțiile generate de factorii geografico – istorici, între care un rol decisiv îl are localizarea pe o axă de transport principală, sau și mai propice, la intersecția unor asemenea axe. Invers, așezările situate la distanțe de aceste „linii de forță” sunt net dezavantajate, izolarea fiind cu atât mai puternică cu cât distanța este mai mare. În rare cazuri această izolare poate fi surmontată, și

doar prezența unor resurse naturale demne de a fi valorificate și capitalizate poate determina o dezvoltare social economică a acestor așezări. Chiar și așa, industria extractivă (de exemplu) și cea prelucrătoare relaționată cu aceasta nu pot ele singure să genereze o ascensiune semnificativă a rangului respectivei localități în ierarhia locurilor centrale. Epuizarea resurselor, precum în zona Brad – Baia de Criș, recesiunea sectorului minier, poate însemna declinul economic al așezărilor în cauză și revenirea la starea inițială de izolare duce la sălbăticirea locurilor.

3.2. Rețeaua de drumuri și căi ferate

m rețea?

Legătura rutieră a Ineuului cu Aradul, situat la 56 km, se face prin intermediul unei șosele modernizate (D.J. Arad Ineu), iar D.N. 79 A străbate orașul prin partea sa nord – vestică, asigurându-i legătura cu estul spațiului depresionar: Bocsig, Bârsa, Almaș, Gurahonț, Brad și mai departe cu județele Hunedoara și Bihor, peste Dealul Mare, respectiv vestul Câmpiei Crișurilor (29 km) până la Chișineu Criș. Legătura feroviară cu Aradul, de care îl despart 62 km, se continuă prin Sebiș- Gurahonț – Brad. Mai există și o cale ferată locală, Ineu – Cermei. (Fig. 73)

Între Arad- Minиш – Șiria – Pâncota (41 km) există o linie ferată cu ecartament îngust (1000 m), electrificată din 1913, fiind printre primele de acest gen din România. Pe această linie circulau trenuri asemănătoare cu tramvaiul de 200 CP (Gr.Pop, 1984). În prezent circulă doar pe tronsonul Arad – Ghioroc, în rest din motive economice a fost abandonată.

Calea ferată Arad – Brad asigură legătura orașului cu reședința județului, față de care se găsește la 41 km, cât și cu celelalte două orașe ale spațiului depresionar: Ineu (21 km) și Sebiș (47 km).

Statutul de nod rutier de importanță zonală atribuit orașului, se bazează pe faptul că de aici se desfac șosele județene modernizate spre Arad (40 km), Ineu (18 km) și Tânova (9 km), de unde peste cumpăna de apă dintre Cigher și Crișul Alb (pe la Șilindia – Luguzău – Cuidet - Buteni) se poate ajunge în DN 79A.

Așezarea Sebișului în apropierea confluenței văii Sebișului cu Crișul Alb, într-o zonă de interferență geografică, a favorizat dezvoltarea sa rutieră, de aici pornind șosele în cinci direcții: spre Ineu – Pâncota – Arad (80 km de Arad), spre Beliu – Oradea (90 km de Oradea, 20 km de Beliu), spre Buteni – Brad prin intermediul DN 79 A (90 km de Brad), spre Moneasa (19 km), spre Ignești - Susani (11 km de Susani).

Localitatea a beneficiat de legătura feroviară cu orașele Arad și Brad, încă de la sfârșitul sec. al XIX-lea (90 km de Arad, 95 km de Brad). Tot de atunci (1892) a fost realizată linia ferată cu ecartament îngust Sebiș – Moneasa, folosită atât pentru transportul de persoane cât și pentru diverse materii prime: lemn, marmură, minereu de fier. După 1960 dezvoltarea mijloacelor auto a preluat în totalitate traficul feroviar, ducând la abandonarea liniei ferate înguste (la Sebiș, Pâncota, Ineu, Brad este gară, autogară, autobază; La Ineu șantier de drumuri și poduri; 2 poduri la Ineu: în V – pentru legătura feroviară și pietonală; în E pod modern traversat de DN 79 A; în centru – pentru legătura rutieră și pietonală).

În concluzie, rețeaua de comunicații – drumuri și căi ferate – se impune în peisaj prin importanța sa, fiind cea care a asigurat din timpuri străvechi legăturile comerciale cu zone mai mult sau mai puțin îndepărțate. Organismele hidrografice, contactele deal – câmpie, terasele, înșeuările de peste dealuri și munți sunt cele care au direcționat rețeaua de comunicații, locurile lor de întâlnire favorizând dezvoltarea unor noduri de comunicație.

Căile ferate sunt reprezentate prin *calea ferată secundară Arad – Brad* (orientată SV – Ne pe porțiunea Pâncota- Ineu, jalonând aproximativ contactul depresiune – câmpie, iar între Ineu și Gurahonț are o orientare vest – est, urmărind îndeaproape cursul Crișului Alb) și *calea ferată locală Ineu – Cermei*.

Nodurile de comunicație feroviare sunt orașele Ineu (cu două linii) și Brad.

Căile rutiere spre deosebire de cele feroviare au o densitate sporită, pătrunzând în interiorul dealurilor și spațiului montan. Șoseaua principală reprezentată de drumul național DN 79 A, cu orientare vest – est, în cuprinsul spațiului depresionar, urmărește cursul Crișului Alb între Vârfurile (unde intră în DN 76 sau E 79) și Chișineu Criș (unde intră în DN 79 sau E 671), asigurând legătura depresiunii cu principalele centre din vestul și centrul țării (harta), dar și DN 74 Brad – Abrud – Alba Iulia.

Șoselei principale i se alătură un păienjeniș de drumuri județene și comunale între care se detașează prin trafic drumurile: DJ 792 Seleuș – Ineu, care este într-o stare bună, suportă traficul intens și greu al orașului Ineu, Pâncota- Ineu, Mâșca – Tânova – Silindia – Cuied – Buteni, Tânova – Tauț, Bocsig – Beliu – Craiva, Sebiș – Dezna, Sebiș – Cărand – Beliu. La întretăierea drumurilor au luat naștere nodurile rutiere: Ineu, Sebiș, Pâncota, Buteni, Beliu, Gurahonț, Tânova, Hălmagiu, Baia de Criș, Brad.

4. Economia Țării Zărandului

4.1. Tipuri și forme de exploatare agricolă

Pentru Țara Zărandului este relevantă densitatea fiziologică sau agrară, care exprimă cel mai fidel rolul și intensitatea presiunii antropice asupra teritoriului. Ea este în măsură să ofere o imagine clară a repartiției populației prin raportarea la sursele de teren agricol existente, considerate ca sursă de mijloace de subzistență îndeosebi în cazul regiunilor cu profil agricol. În același timp ea reflectă gradul de încărcare a suprafeței arabile cu populație în cadrul unei unități teritoriale, evoluția acestui indicator fiind în măsură să explice o serie de consecințe geografice derulate în limitele unui teritoriu în anumite intervale de timp (reducerea activității, migrațiile exodinamice, rolul și ponderea mai importantă a altor sectoare economice în raport cu cel agricol). Analiza indicatorului densității raportate la terenul arabil (loc/kmp pe suprafață arabilă) relevă o situație diferită asupra presiunii demografice și a repartiției spațiale și a populației.

Valoare medie a densității agricole a Țării Zărandului se cifrează la 65 loc/kmp suprafață agrară în anul 1992, următoarea decadă consemnând, pe fondul declinului geografic general, o scădere până la 61 loc/km suprafață agricolă, valoare mult sub cea înregistrată la nivel național (154,1 loc/kmp suprafață agricolă în anul 1992), situație de altfel normală pentru o depresiune submontană fragmentată și cu soluri în general puțin productive. Prin comparație, densitatea agricolă înregistrată în regiuni mai deschise; spre exemplu în Câmpia Someșului atinge 70 loc/kmp suprafață agricolă (Cs. Kovacs, 1998) sau 64 loc/kmp în regiunea Bistrița (J. Benedek, 2000) relevând o pondere crescută a populației rurale ocupate în agricultură.

Valoarea indicatorului densității fiziologice, 168 loc/kmp suprafață arabilă în 1992, este submedie națională (235-242 loc/kmp suprafață arabilă în perioada 1990-1995) evidențiind existența unei presiuni demografice mai ridicate asupra terenurilor agricole arabile, normale în condițiile unei fragmentări și declivitate ridicată a reliefului, în special pe rama înaltă circumdepresionară, relativ extinsă, dar și în cadrul spațiului depresionar).

Față de valoarea medie a sistemului zărăndean, la nivel microteritorial apar o serie de dezechilibre subregionale, abaterile existente fiind pe alocuri însemnante, în anul 1992, maxima presiunii demografice fiind peste 200 loc/km². În următoarea decadă se remarcă o ușoară tendință de atenuare adică 160 loc/km², valori înregistrate în 2002 reflectând declinul demografic al regiunii în general.

4.1.1. Premisele naturale ale activității agricole

Țara Zărandului întrunește condiții naturale favorabile pentru dezvoltarea unei agriculturi prospere și diversificate, crearea unei structuri agricole optime care să permită să fie eliminate discontinuitățile agrare.

VII. MODELE TERITORIALE DE ORGANIZARE A SPAȚIULUI GEOGRAFIC

P13 1. Choremele – semne de bază, noi semne convenționale ale geografiei

Choremele exprimă acțiuni, proiecte și rezultate care ne permit să regăsim facil legi ale spațializării, ale distanței și ale gravitației, dar și ale tuturor acțiunilor sociale de proprietate, exploatare, de comunicare, de locuire și de gestiune a spațiului (I. Ianoș, 2000).

P. Cocean (2002) numește choremele „alfabetul geografiei”.

Metoda *choromatică* are la bază *chorema*, respectiv acel „alfabet al spațiului” propus de Roger Brunet (1990) în noua *Geographie universelle*. Choremele exprimă acțiuni, proiecte și rezultate, reprezentând „semnătura” societăților pe spațiul în care trăiesc. Choremele sunt, de fapt, semne ce permit „fondarea unei semiologii a spațiului, o lingvistică geografică.” Cu ajutorul acestora vom regăsi relativ facil legi ale spațializării, ale distanței și ale gravitației, dar și ale tuturor acțiunilor sociale de proprietate, de exploatare, de comunicare, de locuire și de gestiune a spațiului. Formele prin care se exprimă choremele sau care le exprimă pe acestea nu sunt decât diverse combinări a trei figuri geometrice de bază: punctul, linia și suprafața.

R. Brunet menționa că există 28 de choreme, clasate cu ajutorul a 7 strategii sau dinamici (divizare, cadrilaj, atracție, contact, tropism, dinamică teritorială, ierarhie) și patru figuri de bază (punct, linie, arie, rețea).

Orice organizare a spațiului se poate exprima prin săptă semne de bază: aria, care circumscrie spațiul analizat, având forme diferite: pătrat, dreptunghi, cerc, poligon, triunghi;

- *punctul*, în funcție de scară, poate reprezenta un loc, o gospodărie, o localitate, un punct de echilibru;
- *linia* are două semnificații, pentru că poate fi dreaptă sau sinuoasă (curbă) și are o funcție de separare când este un front, o frontieră, interfață, și de atracție atunci când este un drum, cale ferată etc.
- *fluxul*, - care marchează o asimetrie;
- *trecerea sau pasajul*, care poate face legătura între două spații distincte, dacă este deschisă;
- *variația*, care indică o creștere sau descreștere;
- *gradientul*, frecvent exprimat prin izolinii sau prin săgeată, care arată trecerea de la valori ridicate la valori coborâte sau invers.

Aceste semne de bază se pot combina cu punctul, linia sau aria, rezultând choreme sintetice, iar prin combinarea lor cu rețeaua, rezultă choreme analitice – în total 28 de choreme, formând „alfabetul geografiei” (I. Ianoș, 2000).

2. Analiza chorematică - metodă facilă de modelare a sistemului teritorial al Țării Zărandului

Tara Zărandului poate fi concepută ca un spațiu dominat de bipolii formați de Brad și Ineu, cele două orașe mai mari. Aceștia formează aşadar centrul sau zona centrală a acestei regiuni, de maximă dezvoltare economică. Raportat la aceasta, restul teritoriului Țării Zărandului poate fi inclus în „periferie”. Periferia este străbătută de axe pe care se află centre ale periferiei cum ar fi: Târnova, Almaș, Brazii, Moneasa, Blăjeni, Buceș.

Principalele axe sunt cele de pe văile și din culoarele Crișului Alb și Cigherului la care se adaugă axele din câmpie orientate mai ales pe direcția nord-sud: Pâncota – Ineu – Beliu – Craiva. (Fig. 91)

Între principalele axe polarizatoare există spații cu orientare divergentă, restrictive sub aspectul dezvoltării social-economice. Acestea coincid atât cu arealele montane (Munții Zărandului, Munții Metaliferi, Munții Bihor, Munții Codru-Moma), cât și cu unele spații colinare, între care Piemontul Codrului, Dealurile Cuedului cu fenomene de accentuată depopulare.

Pe axa Crișului Alb importanța centrelor polarizatoare scade din aval (orașele Ineu și Sebiș) spre amonte, unde localitățile rurale Gurahonț și Hălmagiu trebuie să deservească arii rurale extinse, din depresiunile omonime, fără a avea instituții și servicii corespunzătoare, mai ales localitatea Hălmagiu. Ca urmare, și aici se produce o polarizare difuză, înspre centre urbane mai apropiate sau mai îndepărtate, atât din județul Arad, cât și din județul Hunedoara, dar și spre județul vecin Bihor, spre Ștei, Vașcău și chiar Beiuș. În cursul superior al Crișului Alb, municipiul Brad reprezintă un centru polarizator de importanță mare pentru estul Țării Zărandului.

Pe fondul recesiunii economice, în special în domeniul industriei extractive și al industriei de prelucrare asociate, Bradul și localitățile rurale cu funcții predominant industriale au avut de suferit grave crize economice, cu reflectare directă în nivelul de trai și al bunăstării locuitorilor. Capacitatea redusă de cumpărare a populației astfel săracite, nivelul ridicat al șomajului și migrația spre alte regiuni ale țării (uneori o emigrație spre zonele de origine) au cauzat o subdezvoltare a multora din aceste localități, care manifestă în prezent o dinamică negativă. În scopul ameliorării situației au fost declarate zone defavorizate (zona Brad) dar efectele pozitive ale acestui statut întârzie să apară. Speranțele sunt legate de relansarea economică a zonei Roșia Montană, de restructurarea economică a acestor regiuni prin reorientarea spre alte ramuri ale economiei naționale și recalificarea locurilor acestora.

În contrast cu situația mai sus prezentată, în Tara Zărandului a apărut un centru industrial nou, orașul Ineu, care a știut să atragă investitori puternici, și în prezent să se afle pe o pantă ascendentă a dezvoltării sale economice. În consecință, Tara Zărandului se destramă ca unitate și identitate datorită polarizării bivalente.